PIESE „UITATE" DIN AŞEZAREA 2 DE LA BRATEI

Adrian IONIŢĂ
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: aionita67@yahoo.com

***Keywords**: spurs, knives, nails, buckles, arrowhead, iron strike-a-light, iron parts of door, 12th–13th centuries*
***Abstract**: The present study presents 48 items discovered in Bratei – Settlement no. 2, and which, for objective reasons, were not included in the monograph regarding inhabiting features of the 12th–13th centuries, published in 2009. The items belong to various categories, such as prick spurs – nine items, knives with peduncle for handles – 11 items, nails – nine items, a door lock, a hinge or lock, three different iron parts of door whose function is less clear, two iron buckles – one rectangular, and the other in the form of the letter "D", an arrowhead with tube for hafting, an ellipsoidal iron strike-a-light, a scissor, an iron horseshoe, a base of pot with signs in relief, as well as seven iron items whose function could not be determined due to their preservation. The vast majority of these items were uncovered in features dating in the 12th–13th centuries. Spurs are undoubtedly the category of artefacts with the highest chronological and even numerical relevance in the settlement of Bratei, occupying the first place, with the exception of ceramics. Typologically, the prick spurs are part of the generic type with pyramidal thorn, along with two variants. Although the present items do not differ from those found in other contemporary sites, they are by far the most important ones for a better understanding of the specificity of Bratei settlement. In the same time, they also indicate that the Bratei settlement is actually belonging to a horizon of discoveries distributed in south-eastern Transylvania around the middle of the 12th century until the first part of the next century. In order to easily identify the features in which the objects were found, we used the same abbreviations like the ones in the original site documentation: B = dwelling or household annex; Gr = pit; S = trench – followed by year(s) when those feature(s) were excavated.*

***Cuvinte-cheie**: pinteni, cuţite, cuie, catarame, vârf de săgeată, amnar, obiecte de feronerie, secolele XII–XIII*
***Rezumat**: În studiul de faţă, sunt prezentate 48 de obiecte descoperite în Aşezarea 2 de la Bratei şi care, din motive obiective, nu au putut fi incluse în monografia referitoare la locuirea din secolele XII–XIII, apărută în 2009. Obiectele respective aparţin unor categorii diverse: nouă pinteni cu spin, 11 cuţite cu peduncul de înmănuşare, nouă cuie, o broască de uşă, o balama sau încuietoare, trei diverse alte obiecte de feronerie, două catarame – una rectangulară, cealaltă în forma literei „D", un vârf de săgeată cu tub de înmănuşare, un amnar elipsoidal, o foarfecă, o potcoavă, un fund de vas cu semne în relief, precum şi şapte obiecte de fier a căror funcţionalitate nu a putut fi precizată, în special din cauza stării de conservare. Majoritatea acestora a fost descoperită în complexe datate în secolele XII–XIII. Pintenii constituie categoria de artefacte cu cea mai mare relevanţă cronologică şi chiar numerică în aşezarea de la Bratei, ocupând locul întâi, dacă excepţăm, desigur, ceramica. Din punct de vedere tipologic, pintenii respectivi fac parte din tipul numit generic „cu spin piramidal", având două variante. Deşi obiectele prezentate nu diferă cu nimic de cele întâlnite în alte situri contemporane, ele contribuie, în principal, la mai buna înţelegere a specificului aşezării de la Bratei. Totodată, ele indică apartenenţa acesteia la un orizont de descoperiri, răspândite în sud-estul Transilvaniei începând cu mijlocul secolului al XII şi până în prima parte a veacului următor.*

Localitatea Bratei[1] (com. Bratei, jud. Sibiu) a devenit cunoscută în literatura arheologică în special prin descoperirea unor importante vestigii aparţinând mileniului I. Săpăturile arheologice au fost întreprinse aproape fără întrerupere în perioada 1959–1991, de către un colectiv condus de Ion Nestor (†1974), continuate după dispariţia magistrului de cele două colaboratoare apropiate, Eugenia Zaharia şi Ligia Bârzu. Prin durată, mod de investigare şi rezultate, constituie unul dintre cele mai importante şi bine cercetate situri medievale din Transilvania şi nu numai. Situl arheologic începea la circa 1 km est de satul actual şi se întindea de-a lungul malului stâng al Târnavei, aproximativ 1,8 km, pe o terasă a cărei lăţime variază între 400–600 m. Principalele rezultate ale cercetărilor sunt: cimitirul 1 (secolele IV–V)[2]; cimitirul 2 (secolele VII–VIII)[3]; cimitirul 3 (secolele VI–VII)[4] şi două aşezări, notate convenţional A1 (secolele IV–VII)[5] şi A2, cuprinzând locuiri diverse din secolele IV–XII[6].

Aşezarea 2, punctul mai fiind cunoscut şi sub numele *Nisipărie*, datorită existenţei unei exploatări de nisip în zonă, se află la circa 2,5 km est, în linie dreaptă, faţă de satul actual, fiind plasată pe aceeaşi terasă cu Aşezarea 1, dar la 400–500 m mai la est de aceasta. Staţiunea a fost identificată în anul 1960, iar din 1963, cercetările s-au desfăşurat, cu unele întreruperi, de-a lungul a 18 campanii, până în 1991. Dintre cele peste 400 de complexe scoase la iveală aici, 177 (locuinţe, anexe, cuptoare, gropi) s-au dovedit că aparţin secolelor XII–XIII.

[1] Localitatea figurează şi sub numele de Brateiu. În limba germană, are de asemenea două nume, Pretai şi Breitau („poiana lată") iar în limba maghiară, Baráthely.
[2] Bârzu 1973.
[3] Zaharia 1977.
[4] Bârzu 2010.
[5] Bârzu 1994–1995.
[6] Zaharia 1994–1995. La nord-vest de A2 şi la nord de A1 figurează şi un al patrulea cimitir („N4"), care ar corespunde nivelurilor de locuire din secolele IV–XII (p. 300, 337, Fig. 1). Asupra existenţei acestui cimitir, bazată doar pe descoperirea unor gropi arse, nu şi a rămăşiţelor umane (incinerate sau nu), avem serioase rezerve.

Aşezările care s-au succedat în punctul respectiv au ocupat practic aceeaşi suprafaţă, existând numeroase suprapuneri între complexele diferitelor etape de locuire (secolele IV–V, VI–VIII, XII–XIII), ceea ce, uneori, a condus, inevitabil, şi la amestecarea materialelor. Pentru documentarea ultimei etape de locuire a sitului de la Bratei, în perioada 2002–2009, am prelucrat materialele care mi-au fost puse la dispoziţie, cu multă generozitate, de către Eugenia Zaharia (†2010). Rezultatele au fost publicate de către semnatarul acestui articol în volumul intitulat *Aşezarea din secolele XII–XIII de la Bratei*, apărut în seria Bibliotheca Brukenthal 32, la Sibiu, în anul 2009[7].

Din uriaşa cantitate de materiale aparţinând complexelor din veacurile XII–XIII, câteva zeci de obiecte au fost omise în lucrarea apărută în 2009. Motivul acestei „scăpări" îl constituie în principal nenumăratele avataruri prin care au trecut clădirile Institutului de Arheologie din Bucureşti, dintre care amintim mutările forţate în termene scurte din anii 1980 şi 1990, ca urmare a pierderii unora dintre ele şi a cutremurului din 1977. Consecinţă a evenimentelor menţionate, materialele au fost adăpostite/înghesuite în grabă în diverse spaţii mult mai mici (chiar improprii) decât ar fi fost necesar şi, inevitabil, unele s-au amestecat printre materialele provenind de pe alte şantiere. O serie de alte piese care fuseseră împrumutate în decursul timpului, în vederea organizării unor expoziţii, din motive tehnice, nu au mai fost integrate, ulterior revenirii, loturilor din care proveneau. Cu toate eforturile depuse, din păcate, acestea nu au putut fi identificate până la apariţia volumului menţionat.

În anul 2017, în timpul reorganizării spaţiilor institutului în vederea unei viitoare restaurări, unele dintre materialele rătăcite, în special piese metalice, au fost găsite şi de aceea considerăm necesară o succintă prezentare a lor în paginile ce urmează. Câteva dintre acestea fuseseră documentate după fotografiile sau schiţele făcute în timpul campaniilor arheologice, existenţa altora a fost menţionată în volum doar pe baza însemnărilor de şantier, însă cele mai multe obiecte sunt inedite.

Cu prilejul mai sus menţionat au fost identificate 48 de obiecte, care aparţin unor categorii diverse: pinteni, cuţite, cuie, diferite obiecte de feronerie, catarame, vârf de săgeată, amnar, foarfecă, potcoavă, un fund de vas cu semne în relief, precum şi alte obiecte de fier, a căror funcţionalitate nu a putut fi precizată, în special din cauza stării de conservare. Cu excepţia a şase piese (trei cuţite, două cuie şi un obiect de feronerie), care au fost descoperite într-un complex mai timpuriu (B.43/1978 – probabil secolele IV–V)[8], toate celelalte aparţin unor complexe datate în secolele XII–XIII[9]. Aşa cum am procedat în volumul amintit, pentru identificarea complexelor unde au fost găsite obiectele pe care le voi discuta în paginile următoare, am păstrat prescurtările utilizate în documentaţia de şantier[10].

PINTENI

Pintenii sunt categoria de artefacte cu cea mai mare relevanţă cronologică şi chiar numerică în aşezarea de la Bratei, ocupând locul întâi, dacă exceptăm, desigur, ceramica. De aceea, consider necesar să încep analiza materialelor cu pintenii, aducând în discuţie şi exemplarele publicate anterior, în volumul amintit.

În prezent, dispunem de 15 pinteni, provenind din 10 complexe, care au putut fi documentaţi, şapte fiind incluşi în volumul menționat[11] (Fig. 1) şi opt în acest studiu. Unul dintre cei şapte pinteni (din B.70/1981) fusese desenat doar pe baza unei schiţe din jurnalul de şantier[12], motiv pentru care a fost reluat cu această ocazie şi de aceea figurează nouă pinteni în textul de faţă (Fig. 3/4). Pe baza însemnărilor de şantier, acestora li se mai pot adăuga alţi doi pinteni fragmentari (din Gr.31/1973 şi B.49/1978)[13], care nu au putut fi însă regăsiţi şi documentaţi, de aceea nu excludem total posibilitatea să mai apară piese rătăcite despre a căror existenţă nu ştim nimic. Aşa s-ar putea explica faptul că, în rapoartele de săpătură publicate anterior, se menţionează „prezenţa în aproape fiecare bordei a unei perechi de pinteni (uneori sunt chiar două perechi)"[14]. În realitate, raportat la numărul total al complexelor de locuit (46 de locuinţe şi anexe datând din secolele XII–XIII), identificate în Aşezarea 2, procentul prezenţei pintenilor se plasează în jurul valorii de 25%. Chiar dacă suntem încă departe de aprecierea citată (admiţând chiar că ar mai exista unele exemplare „uitate"), frecvenţa cu care apar pintenii în complexe este remarcabilă şi inedită. Mai trebuie să remarcăm că nu există doi pinteni identici (ca dimensiuni, formă a spinului, a urechilor de prindere, curbură a braţelor) în stare funcţională, care să poată fi consideraţi pereche, ceea ce sugerează că piesele găsite în aşezare nu sunt pierdute, ci au fost abandonate deliberat în momentul părăsirii acesteia.

[7] Ioniţă 2009.

[8] Complexul (încă inedit) poate fi atribuit acestei perioade prin excludere, el nefăcând parte nici dintre cele 22 de complexe din secolele VI–VIII (Zaharia 1994–1995) şi nici dintre cele 177 din secolele XII–XIII (Ioniţă 2009).

[9] Cronologia şi durata aşezării de la Bratei a fost stabilită având la bază stratigrafia, suprapunerile complexelor, tipologia artefactelor, analogiile şi, nu în ultimul rând, existenţa a două monede din categoria denarilor maghiari anonimi (Ioniţă 2009, p. 47).

[10] B = locuinţă sau anexă gospodărească; Gr = groapă; S = secţiune – urmate de anul/anii când au fost cercetate complexele respective.

[11] Ioniţă 2009, p. 35–36, 60, Gr.104/1974 – nr. 24 (Pl. 16/24); p. 113, B.44/1978 – nr. 38–39 (Pl. 130/38–39); p. 121, B.54/1978 – nr. 46 (Pl. 147/46); p. 138, B.70/1981 – nr. 155-156 (Pl. 186/155–156); p. 141, B.73/1982 – nr. 29 (Pl. 192/29).

[12] Ioniţă 2009, p. 36, 138; Pl. 186/155.

[13] Ioniţă 2009, p. 35–36.

[14] Zaharia 1983, p. 451; Zaharia *et alii* 1986, p. 193.

Aşadar, la Bratei, s-au găsit 17 pinteni în 12 complexe, din acest punct de vedere aşezarea situându-se pe locul întâi în Transilvania şi foarte probabil în tot bazinul carpatic. La Bratei avem de-a face cu cea mai mare concentrare de astfel de artefacte, urmând siturile de la Dăbâca (jud. Cluj)[15] şi de pe traseul autostrăzii Sibiu – Orăştie, din zona localităţii Miercurea Sibiului (jud. Sibiu), Miercurea Băi – Cunţa *MS 1*[16], cu câte 10 pinteni, respectiv *MS 4*, cu cinci pinteni (eventual şase, dacă fragmentul păstrat se dovedeşte a fi dintr-un braţ de pinten)[17]. Se cuvine să citäm aici şi Bâtca Doamnei (jud. Neamţ)[18], ansamblu poziţionat pe una dintre căile de pătrundere în Transilvania, aparţinând aceluiaşi orizont cronologic şi cultural, unde au fost descoperiţi şase pinteni. Constatarea privind starea funcţională a pintenilor de la Bratei este valabilă şi pentru piesele din siturile citate.

Din punct de vedere tipologic, pintenii respectivi fac parte din tipul, numit generic, „cu spin piramidal", având două variante: I. prima dintre ele se caracterizează prin spinul având ca bază o plăcuţă rectangulară, prinsă de cele două braţe cu o tijă scurtă; II. la cea de-a doua variantă, plăcuţa lipseşte, spinul piramidal prinzându-se direct prin tijă de braţele curbate ale pintenului. Prima variantă poate fi împărţită în alte două subvariante, în funcţie de forma spinului: 1. piramidal; 2. conic – aceasta din urmă nuanţându-se în alte două, după dimensiunea bazei conului: a. ocupă întreaga plăcuţă; b. este fixat în centrul acesteia.

Din varianta I.1. fac parte cinci pinteni: B.1/1964 – nr. 2 (Fig. 2/2); B.68/1980 – nr. 4 (Fig. 2/4); B.44/1978 – nr. 38[19] (Fig. 1/1); B.70/1981 – nr. 156[20] (Fig. 1/3); B.73/1982 – nr. 29[21] (Fig. 1/5).

În varianta I.2.a. se încadrează doi pinteni: B.1/1964 – nr. 1 (Fig. 2/1); B.91/1988–1989 – nr. 5 (Fig. 3/1), iar în varianta I.2.b. alţi doi pinteni: B.35/1965 – nr. 3 (Fig. 2/3); B.91/1988–1989 – nr. 6 (Fig. 3/2).

Variantei II. îi aparţin şase pinteni: B.91/1988–1989 – nr. 7 (Fig. 3/3); B.70/1981 – nr. 8 (Fig. 3/4)[22]; B.69/1980 – nr. 9 (Fig. 3/5); Gr.104/1974 – nr. 24[23] (Fig. 1/4); B.44/1978 – nr. 39[24] (Fig. 1/2); B.54/1978 – nr. 46[25] (Fig. 1/6).

La pintenii din varianta I, toate urechiuşele de prindere care s-au păstrat sunt rectangulare cu colţurile rotunjite, în vreme ce la varianta II înregistrăm o mai mare diversitate. Astfel, pintenii din Gr.104/1974 – nr. 24 şi B.44/1978 – nr. 39 au urechiuşele de prindere ovale, iar exemplarul din B.54/1978 – nr. 46 are urechea de prindere în forma cifrei 8. Ultima piesă se deosebeşte de toate celelalte nu doar prin forma urechii, ci şi prin faptul că spinul şi tija sunt în acelaşi plan cu braţele, în timp ce, la restul pintenilor, braţele sunt mai mult sau mai puţin curbate şi în plan vertical. De asemenea, mai trebuie amintit faptul, mai rar întâlnit, că pintenul din Gr.104/1974 păstrează la braţul stâng catarama metalică a curelei de prindere.

Constatarea că, la varianta II, urechiuşele de prindere au o mai mare variabilitate ca formă, în vreme ce prima variantă se caracterizează printr-o standardizare a acestora, nu se referă doar la piesele de la Bratei, ci şi la alţi pinteni descoperiţi pe teritoriul României. De pildă, există pinteni aparţinând variantei II, care au urechile de prindere patrulatere (cu colţuri drepte ori rotunjite), prevăzute cu două orificii[26], rotunde/ovale cu două orificii[27] sau circulare simple[28]. Desigur, urechiuşele rectangulare cu colţurile rotunjite având un singur orificiu, caracteristice variantei I, sunt întâlnite şi ele la pintenii din varianta II. Deşi nu este cazul pintenilor de la Bratei, mai amintim că unele piese, în special similare ca formă variantei II, sunt ornamentate prin placare cu foiţă de aur, prin încrustaţii cu metal preţios ori în alte moduri[29].

Este acceptat de obicei în literatura de specialitate că pintenii cu spin apar în secolul al XI-lea, circulă masiv pe parcursul secolului al XII-lea şi până pe la mijlocul veacului al XIII-lea, fiind înlocuiţi apoi de cei cu rozetă. Ei se dezvoltă din aşa-numiţii pinteni carolingieni, de care se deosebesc, în primul rând, prin terminarea tijei printr-o proeminenţă, care poate avea forme diferite (cel mai adesea piramidală ori conică, având variantele prezentate, dar şi globulară cu un mic spin), şi prin curbura

[15] Iambor 2005, p. 220–221, 384, Pl. LV/1–10. Din totalul de 45 de pinteni, întregi şi fragmentari, descoperiţi la Dăbâca, 10 (unii fiind fragmentari) aparţin tipului „cu spin" (conform ilustraţiei şi nu unei precizări textuale) şi ceilalţi tipului „cu rozetă". Dintre cei 10, o piesă fragmentară, purtând urme de aurire, cu „spinul" constând într-o tijă mai lungă, circulară în secţiune, pare să facă parte din aşa-numiţii pinteni „carolingieni", cu o datare mai timpurie (p. 220–221, 384, Pl. LV/1). Din motive tipo-cronologice, ar putea ieşi din discuţie, neîncadrându-se în seria de pinteni „cu spin piramidal", care face obiectul analizei noastre.

[16] Urduzia 2014; 2015; Pinter, Urduzia 2015, p. 39–40.

[17] Corneanu *et alii* 2014, p. 73–84, unde sunt prezentaţi doar patru pinteni; Luca 2016, p. 198–203.

[18] Scorpan 1965, p. 447–449, Fig. 5/11–15; 6/8.

[19] Ioniţă 2009, p. 36; B.44/1978 – nr. 38 (Pl. 130/38).

[20] Ioniţă 2009, p. 36; B.70/1981 – nr. 156 (Pl. 186/156).

[21] Ioniţă 2009, p. 36; B.73/1982 – nr. 29 (Pl. 192/29).

[22] Iniţial, acest pinten, ca urmare a faptului că a fost documentat doar pe baza unei schiţe, a fost integrat eronat primei variante (Ioniţă 2009, p. 36; B.70/1981 – nr. 155; Pl. 186/155).

[23] Ioniţă 2009, p. 36; Gr.104/1974 – nr. 24 (Pl. 16/24).

[24] Ioniţă 2009, p. 36; B.44/1978 – nr. 39 (Pl. 130/39).

[25] Ioniţă 2009, p. 36; B.54/1978 – nr. 46 (Pl. 147/46).

[26] Copăceni (jud. Vâlcea) (Ioniţă 2005, p. 96–97, 224, Fig. 52/3); Dăbâca (Iambor 2005, p. 384, Pl. LV/3); Miercurea Sibiului *MS 1* (Pinter, Urduzia 2015, p. 99–100; Pl. 55/114) şi *MS 4* (Corneanu *et alii* 2014, p. 74, 81, Pl. II/3); Bâtca Doamnei (Scorpan 1965, p. 447, Fig. 5/11).

[27] Dăbâca (Iambor 2005, p. 384, Pl. LV/6, 10); Miercurea Sibiului *MS 4* (Corneanu *et alii* 2014, p. 74, 80, Pl. I/3); Bâtca Doamnei (Scorpan 1965, p. 447, Fig. 5/13).

[28] Miercurea Sibiului *MS 1* (Pinter, Urduzia 2015, p. 99; Pl. 54/111). Tot în acelaşi complex (Cx 113 – nr. 115) s-a mai găsit şi braţul unui pinten terminat tot cu o ureche circulară (Pinter, Urduzia 2015, p. 100; Pl. 55/115).

[29] Practica este des întâlnită în Europa vestică şi centrală (Kind 2001). Referindu-ne însă doar la teritoriul României, menţionäm prezenţa a trei exemplare ornamentate în fiecare sit, la Dăbâca (Iambor 2005, p. 221) şi Bâtca Doamnei (Scorpan 1965, p. 447, Fig. 5/11, 13, 15) şi unul la Păcuiul lui Soare (Diaconu, Baraschi 1977, p. 145, Fig. 107/1, Pl. 22/1).

braţelor în plan vertical la majoritatea acestora. Pe teritoriul României, descoperiri similare, în afara celor deja amintite, s-au mai făcut şi în alte situri datate în perioada menţionată[30]. La Feldioara (jud. Braşov), de pildă, în cercetările recente de la cetate au fost găsiţi şi doi pinteni cu spin (variantele I.1 şi II), pe care, în momentul de faţă, îi atribuim perioadei şederii cavalerilor teutoni în Ţara Bârsei (1211–1225)[31]. Dacă luăm în calcul doar descoperirile din Transilvania cu context arheologic precizat, constatăm că, exceptând Dăbâca, toate celelalte se plasează într-un interval de circa 100 de ani, începând din jurul mijlocului secolului al XII-lea şi până către mijlocul veacului următor.

Destul de recent, în 2011, săpăturile arheologice, desfăşurate pe traseul autostrăzii Deva – Orăştie, în dreptul localităţii Pricaz – *În Luncă* (jud. Hunedoara), au scos la iveală, printre multe alte situri, şi o aşezare, din care au fost recoltate piese metalice, care includeau şi pinteni atât cu spin, cât şi cu rozetă. Analizele radiocarbon efectuate au indicat, cu probabilitate de circa 95%, cel puţin, pentru unul dintre complexe, un interval cuprins între 1221–1286[32]. În principiu, rezultatul rezonează cu datarea cunoscută, dacă ţinem cont de prima parte a intervalului, dar deschide discuţia în ce măsură pintenii cu spin sunt utilizaţi până către sfârşitul veacului al XIII-lea.

Indiferent de această ultimă remarcă, cele două variante de pinteni cu spin circulă în paralel, făcând parte din echipamentul militar al vremii, atât în apusul[33], cât şi în estul Europei[34], dar nu numai, fiind întâlniţi de exemplu şi la Pergamon (Turcia)[35]. Tipul respectiv de pinten, indiferent de forma spinului, este des întâlnit în epocă arpadiană, fiind datat cu largheţe în Ungaria în secolele XI–XIII[36], iar în Cehia[37], Slovacia[38], Bulgaria[39] şi Serbia[40] în secolele XII–XIII.

CUŢITE

Din orizontul locuirii secolelor XII–XIII provin cel puţin 11 cuţite, trei dintre acestea fiind incluse în volum[41] şi opt în studiul de faţă[42]. Acestea au fost găsite în opt complexe, cele mai multe – trei – în B.91/1988–1989[43] (Fig. 4/4, 6, 8), două în B.86/1985–1987[44] (Fig. 4/7) şi câte unul în: B.1/1964 (Fig. 4/9), B.34/1965 (Fig. 4/1), B.18/1974 – nr. 25[45], B.46/1978 (Fig. 4/10), B.68/1980 (Fig. 4/2), Gr.151/1980 – nr. 6[46].

Cuţitele sunt unele dintre cele mai des întâlnite piese în diverse contexte arheologice, putând fi încadrate atât ca ustensile, obiecte de uz casnic, obiecte de port sau arme în funcţie de condiţiile de descoperire, dar şi de caracteristicile acestora. Toate cuţitele sunt de fier, cu peduncul de înmănuşare, în formă de triunghi alungit (acolo unde s-a păstrat) şi lama triunghiulară în secţiune. Un singur exemplar avea, pe lângă peduncul, la baza lamei, o gaură de nit pentru o mai solidă fixare a plăselelor. Cel mai probabil, plăselele erau confecţionate din lemn (din care nu s-a păstrat nicio urmă), în niciun complex din aşezare negăsindu-se plăcuţe de os cu această funcţionalitate. Lamele cuţitelor de la Bratei au lungimi (doar cele păstrate integral) variate cuprinse între 7–18 cm, fiind în corelaţie cu destinaţia lor funcţională, în principal cea casnică. Cuţitele nu au o semnificaţie cronologică, fiind întâlnite aproape în toate epocile, ceea ce face aproape inutilă citarea analogiilor.

Pentru numeroasele similitudini pe care Aşezarea 2 de la Bratei le are cu aşezarea de la Miercurea Băi – Cunţa *MS 1*, aş menţiona totuşi faptul că aici s-au găsit cinci cuţite[47], cu caracteristici asemănătoare, numeric plasându-se tot pe locul doi (după pinteni). Faţă de alte situri contemporane, atât la Bratei, cât şi la Miercurea Băi – Cunţa *MS 1*, numărul cuţitelor este însă modest. De

[30] Sighişoara – *Dealul Viilor* (Harhoiu, Baltag 2007, p. 17, 43, 238, Pl. 26/5; 286, Pl. 73/10); Lechinţa de Mureş (jud. Mureş) (Popescu 1925, p. 343, Pl. 20/8–9); Sfântu Gheorghe – *Bedeháza* (Nagy 1914, p. 157; Székely 1990, p. 9, Fig. 9/5); Reci (Székely 1976–1977, p. 69, 92, Fig. 15); Cernat ? (jud. Covasna) (Székely 1990, p. 5, 18, Tab. 3/4); Grădişte – *Sarmizegetusa Britonia* (Popa 1988, Fig. 60); Hunedoara – *Dealu Sânpetru* (jud. Hunedoara); Sibiu – *Str. Turnului* (Niţoi 2008, p. 215, Pl. 3/1); Bistriţa – *La Han* (jud. Bistriţa-Năsăud) (Gaiu 2008, p. 167–168, 175; Fig. 4/2); Vinţu de Jos – *Podei* (Simina 1995, p. 476, 487, Fig. 7/11); Căpâlna (Glodariu, Moga 1989, p. 224, Fig. 113/1); Şibot (jud. Alba) (Samson 2015, p. 228); Jibou (jud. Sălaj) (Fetzer 1897, p. 435); Cozmeni, Văcăreşti, Miercurea-Ciuc – *Jigodin* (jud. Harghita), Craiva – *Piatra-Craivii* (jud. Alba), Gorneşti (jud. Mureş) (Gáll 2015, p. 75–76); Şeitin (jud. Arad) (Blăjan *et alii* 1976, p. 428, Fig. 9/2); Dridu – *La Metereze* (jud. Ialomiţa) (Ioniţă 2005, p. 96–97, 224, Fig. 52/2); Păcuiul lui Soare (jud. Constanţa) (Diaconu, Baraschi 1977, p. 144–146; Fig. 107/1, 4; Pl. 22/1, 3).

[31] Ioniţă *et alii* 2017, p. 11.

[32] Ghenescu 2018.

[33] Rempel 1953, p. 230–231; Pl. 50, Fig. 19/8–16; Das Reich der Salier, p. 82–87; Vogt 1987, p. 93, Fig. 74/12; Kind 2001, p. 301–323; Petersen 2006, p. 234, Fig. 2; Wieczorek *et alii* 2005, p. 387, Fig. C.25–26.

[34] Kirpičnikov, Medvedev 1985, p. 361, Pl. 147, Fig. 5–6, tip IV, IVA.

[35] Gaitzsch 2005, p. 123, Pl. 51/SP4; 52/SP1–3.

[36] Nagy 1898, p. 61, tipul I (variantele 1 şi 3); Szentes (Paszternák 1997–1998, p. 749, Fig. 11/1).

[37] Měchurová 1995, p. 162, Fig. 9/6–7; Měchurová 2004, p. 227, Fig. 1/1; Měchurová 2006, p. 129–138; Nekuda 1986, p. 78, Fig. 18/a, d.

[38] Ruttkay 1976, p. 347, Fig. 72, grupa B, tip 2a,e, 3a, p. 349–350; Dolni Vestonice (Novotny 1979, p. 292, Fig. 5); Svinica (Čaplovič 1999, p. 53, Fig. 8/1); Sitno (Labuda 1999, p. 222, Fig. 4/1–2).

[39] Djadovo (Borisov 1989, p. 128, 131, Fig. 157); Seuthopolis (Čangova 1972, p. 46, Fig. 33/2).

[40] Rudine, Svetinja (Popović, Ivanisević 1988, p. 142, Fig. 13/1; p. 162, Fig. 33/1); Sombor (Stanojev 1989, p. 117–119, nr. 646–650).

[41] Ioniţă 2009, p. 37, 68, Gr.151/1980 – nr. 6 (Pl. 36/6); p. 109, B.18/1974 – nr. 25 (Pl. 117/25); p. 158, B.86/1985–1987 – nr. 158 (Pl. 227/158).

[42] Deşi în catalogul pieselor din studiul de faţă figurează 11 cuţite, trei dintre acestea provin dintr-un complex mai timpuriu – B.43/1978 datând din secolele IV–V. Fiind piese inedite, am considerat utilă prezentarea acestora (Fig. 4/3, 5, 11).

[43] Existenţa acestora a fost amintită în volum pe baza însemnărilor de şantier (Ioniţă 2009, p. 37), documentarea pieselor făcându-se însă în studiul de faţă.

[44] Un exemplar din cele două a mai fost publicat (Ioniţă 2009, p. 158, B.86/1985–1987 – nr. 158; Pl. 227/158).

[45] Ioniţă 2009, p. 109, B.18/1974 – nr. 25 (Pl. 117/25).

[46] Ioniţă 2009, p. 68, Gr.151/1980 – nr. 6 (Pl. 36/6).

[47] Pinter, Urduzia 2015, p. 41.

pildă, în situl de la Dăbâca s-au găsit peste 120 de cuţite de tipuri şi dimensiuni diverse[48], iar, în aşezarea de la Djadovo (Bulgaria), 130 de bucăţi[49], raportate însă la o perioadă de locuire mult mai întinsă. Cuţitele apar adesea şi în inventarele funerare, de exemplu, în mormintele turanice dintre Carpaţi, Dunăre şi Nistru, aceste artefacte se regăsesc în 64 dintre complexe (circa 23% dintre mormintele cu inventar), situându-se pe poziţia a treia ca frecvenţă a depunerii[50].

CATARAME

Cataramele, de forme şi dimensiuni diverse, confecţionate din materiale diferite, sunt unele dintre cele mai des întâlnite accesorii în toate epocile. Cele două catarame se încadrează tipului cu verigă simplă, deosebindu-se însă după formă. Prima dintre ele a fost găsită în B.5/1973 şi este în forma literei „D" (Fig. 7/2), iar cea de-a doua în S.46 şi este rectangulară (Fig. 7/1). În însemnările de şantier, în B.86/1985–1987 mai figurează încă două catarame de fier, care, din păcate, nu au putut fi regăsite şi documentate[51], ceea ce ar ridica numărul acestor piese la patru. Din punct de vedere funcţional, ambele variante puteau să fi servit atât ca accesoriu vestimentar, cât şi ca piese de harnaşament. De pildă, cataramele în forma literei „D", găsite în mormintele turanice de la Ivanovca T.2/M.1[52] (două exemplare) şi Selişte M.51[53] (Rep. Moldova), datorită poziţiei de depunere par să fi servit la harnaşament, chiar dacă resturile calului lipseau. Catarame similare ca formă, având, se pare, aceeaşi funcţie, au fost găsite şi în aşezarea de la Djadovo (Bulgaria)[54], unde, ca şi la Bratei, acestea coexistă, alături de cataramele rectangulare[55]. Datorită dimensiunilor ceva mai mari, piesa de la Bratei pare să fi servit mai degrabă ca accesoriu vestimentar. Cataramele în forma literei „D" sunt larg răspândite şi apar de obicei începând cu secolul al XII-lea, fiind utilizate cel puţin până în veacul al XIV-lea.

Cataramele rectangulare, cu colţuri mai mult sau mai puţin rotunjite, au o circulaţie în timp chiar mai îndelungată, fiind descoperite în diverse medii arheologice – aşezări[56], fortificaţii[57], complexe funerare. Majoritata a exemplarelor aflate în mormintele turanice a fost întrebuinţată la harnaşamentul calului şi mai puţin ca accesoriu vestimentar, putându-se cita cazuri de morminte cu depunere de părţi de cal[58] sau care conţineau doar piesele de la harnaşamentul acestuia[59].

Cele două tipuri de catarame, de fier sau bronz, întrebuinţate ca piese de centură, se regăsesc într-o serie de descoperiri din Ungaria în contexte aparţinând secolului al XIV-lea[60].

VÂRF DE SĂGEATĂ

În aşezarea datată în secolele XII–XIII de la Bratei s-au găsit trei vârfuri de săgeţi, în tot atâtea complexe, două dintre acestea fiind incluse în volum[61] şi unul pe care îl prezentăm acum. Toate vârfurile au tub de înmănuşare; de altfel, din exemplarul găsit în Gr.90/1974, s-a păstrat doar tubul. Din păcate, şi vârful din B.93/1991 (Fig. 7/3) are partea activă ruptă aproape total, astfel încât nu îngăduie o încadrare tipologică mai precisă în funcţie de forma acesteia. După resturile păstrate, putem doar presupune că era foliformă sau triunghiulară, în acest ultim caz putând fi oarecum asemănător cu vârful din B.91/1988–1989. Aceasta fiind situaţia, alte comentarii de ordin tipologic ar fi doar pe bază de presupuneri, ceea ce le face prea puţin utile cititorului.

AMNAR

Amnarul din B.91/1988–1989 face parte din tipul elipsoidal, confecţionat din două bare uşor arcuite, având capetele rotunjite sudate prin ciocănire, suprafaţa din interior fiind tot de formă ovală (Fig. 7/4). Ar fi a doua piesă din categoria aceasta de ustensile descoperite la Bratei, dacă se dovedeşte că şi fragmentul din B.4/1973 – nr. 7 provenea cu adevărat de la partea centrală a unui amnar[62] (de un alt tip). Comparativ cu importanţa acestei ustensile, a cărei utilizare aproape zilnică este de prisos să o subliniem, dar şi cu descoperirile din alte situri, numărul exemplarelor găsite în aşezarea de la Bratei este mic[63].

Amnarul de formă elipsoidală/ovală[64] are o răspândire destul de mare, începând din veacul al XII-lea şi mai cu

[48] Iambor 2005, p. 219, 379, Pl. L.
[49] Borisov 1989, p. 101–103.
[50] Ioniţă 2018b, p. 110.
[51] Ioniţă 2009, p. 37.
[52] Haheu, Gukin 1997, p. 191; Fig. 3/6, 8.
[53] Spinei 1985, p. 116, 208; Fig. 36/15.
[54] Borisov 1989, p. 123, 126, Fig. 146.
[55] Borisov 1989, p. 127, Fig. 147.
[56] Baia (Neamţu *et alii* 1984, p. 99 şi cu numeroase analogii din alte aşezări medievale).
[57] Dăbâca (Iambor 2005, p. 222, 385, Pl. LVI/9–11); Bâtca Doamnei (Scorpan 1965, p. 450, Fig. 7/7–8).
[58] Griviţa (jud. Vaslui) M.1 (Spinei 1985, p. 113, 202; Fig. 30/5).
[59] Selişte M.51 şi M.52 (Spinei 1985, p. 116–117, 208; Fig. 36/9–10).
[60] Szabó 1938, p. 48–49.
[61] Ioniţă 2009, p. 35, 59, Gr.90/1974 – nr. 12 (Pl. 12/12); p. 170, B.91/1988–1989 – nr. 143 (Pl. 251/143).
[62] Ioniţă 2009, p. 38, 103, Pl. 101/7.
[63] La Dăbâca s-au descoperit şase amnare, dintre care cinci elipsoidale (Iambor 2005, p. 219, 378, Pl. XLIX/2–6). La Păcuiul lui Soare avem aceeaşi situaţie, cinci din cele şase amnare fiind asemănătoare exemplarului nostru (Diaconu, Baraschi 1977, p. 40, Fig. 25/2–4; 26/1–2), iar la Djadovo s-au găsit patru asemenea piese (Borisov 1989, p. 108–109, Fig. 123).
[64] Există şi o variantă de amnar elipsoidal cu capetele ascuţite, a cărui apariţie pare să o preceadă puţin pe cea a amnarului cu capetele rotunjite (ovaliform).

seamă în următoarele două secole. Este o ustensilă întâlnită în medii arheologice diverse, pe spaţii întinse, piese similare[65] găsindu-se în aşezări, fortificaţii[66] şi morminte.

POTCOAVĂ

O singură piesă din această categorie a fost descoperită în aşezarea de la Bratei, în B.92/1989 (Fig. 7/6). Exemplarul păstrat fragmentar are un aspect uşor diferit, datorită lăţimii lamei din care a fost confecţionat, deosebindu-se de potcoavele utilizate astăzi, nu însă şi de unele dintre cele descoperite în alte situri medievale[67]. Dacă ne raportăm la prezenţa numeroasă a pintenilor, care o implică şi pe cea a cailor, era de presupus ca de la aceştia să provină un număr mai mare de potcoave, pe care să le regăsim în aşezare, aşa cum se întâmplă în alte cazuri[68], dar nu peste tot. Surprinzător este, de asemenea, faptul că, şi în aşezările aparţinând aceluiaşi orizont de descoperiri, deja citate pentru similitudinile cu Bratei, exemplarele găsite sunt puţine (Miercurea Sibiului)[69] sau chiar lipsesc (Sighişoara *Dealul Viilor*), ceea ce ne duce cu gândul, dincolo de rolul hazardului, la posibilitatea ca potcovitul cailor să se fi petrecut la o scară mai redusă.

FOARFECĂ

În cazul acestui artefact, menţionăm de la început rezerva ca el să aparţină secolelor XII–XIII, putând să ajungă accidental printre materialele atribuite complexului respectiv (B.1/1964) (Fig. 7/5). Piesa este extrem de bine conservată spre deosebire de celelalte obiecte de fier de la Bratei, iar forma şi dimensiunile sale sunt asemănătoare cu ale foarfecilor produse în ultimele două secole. Singurul element care o particularizează sunt cele două protuberanţe ale mânerului existente la capetele care se unesc cu lama[70].

Dată fiind incertitudinea care planează asupra piesei, nu deschidem o discuţie mai amplă, ci ne limităm doar să amintim că, în perioada secolelor XII–XIV, foarfece se regăsesc frecvent atât în aşezări[71], cât şi în complexe funerare, cum sunt mormintele turanice[72].

OBIECTE DE FERONERIE

Au fost incluse aici cinci obiecte, trei dintre acestea cu o funcţie mai puţin clară, o broască şi o piesă probabil cu rol de balama sau încuietoare cu belciug[73]. Unul dintre cele trei obiecte, având forma unui cârlig, aparţine unui complex mai timpuriu (B.43/1978) (Fig. 6/1). Celelalte două obiecte au fost descoperite în B.1/1964, unul dintre ele servind, probabil, ca un fel de scoabă (Fig. 6/3). Pentru ultimul obiect, şi din cauza stării de conservare, nu putem să precizăm mai clar funcţionalitatea, dar prin caracteristicile sale pare să facă parte din această categorie de piese aflate în conexiune cu uşile şi ferestrele (Fig. 6/2).

Broasca găsită în Gr.123/1978 (Fig. 6/5), asemănătoare ca formă celor din epoca modernă, constituie o adevărată raritate pentru o aşezare rurală din secolul al XII-lea. Nu este exclus să fi fost adusă din altă parte, nu pentru funcţia de broască, ci pentru metal, ori să fi ajuns ulterior, cu totul întâmplător, în groapa respectivă. Dacă aparţine însă cu adevărat orizontului de locuire din secolele XII–XIII de la Bratei, cel mai probabil provine de la uşa unei biserici[74], aflată în apropiere, dar nereperată arheologic şi nu de la vreo locuinţă. Nicăieri în Europa secolelor XII–XIII, la niciun tip de locuinţă din mediul rural, nu a fost înregistrată o asemenea broască. Utilizarea broaştelor la uşile locuinţelor din mediul urban, la biserici şi la cetăţi în perioada la care ne referim, constituie o altă discuţie, dar menţionăm că nici în această privinţă descoperirile nu abundă în literatura de specialitate. Un exemplar asemănător, datat însă în secolele XIV–XV, provenind de la Sezimovo Usti, se află la muzeul din Tabor (Cehia)[75].

Ultima piesă a fost găsită în B.91/1988–1989 (Fig. 6/4), împreună cu alte obiecte de metal. Unele dintre elementele sale constitutive se aseamănă cu ale balamalelor, altele cu ale încuietorilor cu belciug (posibil în conexiune şi cu alte piese metalice care nu s-au păstrat), de aceea funcţia nu poate fi mai exact precizată. În general, balamalele de metal şi încuietorile se întâlnesc destul de rar în aşezările rurale din secolele XII–XIV. O balama de fier, fără a putea da şi alte detalii privind forma, s-a mai găsit în aşezarea de la Ostrovu Mare[76] (jud. Mehedinţi). În mediul urban, începând cu veacul al XIV-lea, se înmulţesc şi se diversifică piesele

[65] Vezi discuţia privind răspândirea şi cronologia amnarelor elipsoidale la Diaconu, Baraschi 1977, p. 40–41.

[66] Bâtca Doamnei (Scorpan 1965, p. 450, Fig. 7/13–14).

[67] Baia (Neamţu *et alii* 1980, p. 75–76, 193, Fig. 41; Neamţu *et alii* 1984, p. 95, 97, Fig. 34/10–15).

[68] La Dăbâca s-au descoperit 15–16 potcoave (Iambor 2005, p. 221), iar la Djadovo 12 exemplare (Borisov 1989, p. 122–125, Fig. 142–144).

[69] Trei exemplare în aşezarea *MS 1* (Pinter, Urduzia 2015, p. 100, Pl. 55/117–119).

[70] O piesă fragmentară, cu un mâner asemănător, a fost descoperită la Baia (Neamţu *et alii* 1984, p. 143, Fig. 50/21 şi p. 145, cu alte descoperiri de foarfece la Baia şi în alte situri medievale).

[71] Dăbâca (Iambor 2005, p. 219, 378, Pl. XLIX/7); Bâtca Doamnei (Scorpan 1965, p. 450, Fig. 7/16); Djadovo (Borisov 1989, p. 101 şi cu o serie de alte descoperiri din Bulgaria sau din Rusia).

[72] Ioniţă 2018b, p. 110, 138 şi cu o serie de alte descoperiri din Europa răsăriteană şi Asia centrală.

[73] Aceste ultime două piese au fost studiate şi publicate în volum pe baza unor fotografii (Ioniţă 2009, p. 41–42, 61, Gr.123/1978 – nr. 1 (Pl. 17/1); p. 170, B.91/1988–1989 – nr. 145 (Pl. 251/145), motiv pentru care sunt reluate şi în studiul de faţă.

[74] La Sighişoara – *Dealul Viilor*, într-unul din complexele (groapă de dimensiuni mari, nr. 366) din secolele XII–XIII, aflate pe cuprinsul punctului *Necropolă*, a fost găsită o cheie, despre care s-a presupus că provine, cel mai probabil, de la uşa unei biserici, care, întocmai ca la Bratei, nu a fost descoperită (Ioniţă 2018a, p. 63–64, 70, 89, Pl. 13/69).

[75] Krajic 1991, p. 337, Fig. 14/1–2.

[76] Ioniţă 2005, p. 102.

metalice de la uşi şi ferestre (balamale, închizători, scoabe, belciuge, ţâţâni, cuie, piroane etc.)[77], dar acesta este un alt subiect.

CUIE

Din orizontul locuirii secolelor XII–XIII provin cel puţin şapte cuie de fier, fiind găsite în trei complexe: cinci în B.1/1964 (Fig. 5/2–3, 5–6, 9) şi câte unu în B.46/1978 (Fig. 5/1) şi B.91/1988–1989 (Fig. 5/4). Alte două exemplare incluse în studiul de faţă au fost găsite într-un complex mai timpuriu (B.43/1978) (Fig. 5/7–8). Lungimea cuielor, luând în calcul doar pe cele păstrate integral, este cuprinsă între 4,5–8 cm. Ca şi în cazul cuţitelor, cuiele de fier sunt produse şi întrebuinţate pe largi spaţii de-a lungul secolelor şi până în prezent, fiind întâlnite în diverse contexte arheologice. Desigur, se deosebesc de cele contemporane, în primul rând deoarece sunt rectangulare în secţiune, ca urmare a faptului că sunt produse manual prin ciocănire.

Deşi s-a încercat în literatura arheologică o clasificare a acestora în funcţie de dimensiuni şi de forma capului[78], considerăm că o astfel de împărţire a celor nouă cuie descoperite la Bratei nu este foarte relevantă, în primul rând din cauza numărului mic al acestora.

OBIECTE A CĂROR FUNCŢIE ESTE MAI PUŢIN PRECIZATĂ

În numeroase situaţii, din siturile arheologice provine şi o serie de obiecte de metal, de cele mai multe ori fragmentare şi corodate, a căror funcţie este mai puţin precizată. Dacă astăzi nu putem specifica la ce anume serveau, aceasta nu înseamnă că nu au avut o întrebuinţare concretă, pe care în prezent nu o mai descifrăm. Motivul constă în primul rând în starea de conservare a artefactelor recuperate, dar şi în limitele noastre de a înţelege relaţia funcţională a fiecărui obiect cu nevoile şi îndeletnicirile omului medieval. Fără îndoială că aceste obiecte, începând chiar din momentul producerii şi până la abandonarea lor, după o perioadă mai lungă sau mai scurtă de întrebuinţare, au servit unui scop bine determinat.

Acesta este şi cazul a cel puţin şapte obiecte incluse în studiul de faţă, şase provenind din B.86/1985–1987 (Fig. 5/11–16) şi unul din B.46/1978 (Fig. 5/10). Două dintre obiectele găsite în B.86/1985–1987 atrag atenţia prin formă, primul pentru asemănarea relativă cu o pensetă (Fig. 5/13), iar cel de-al doilea cu un vârf de săgeată (Fig. 5/16). În realitate, nici unul, nici celălalt nu au îndeplinit asemenea roluri. În pofida asemănării frapante cu un vârf de săgeată foliform, constatăm că, privită de aproape, ultima piesă este destul de subţire şi fragilă pentru o astfel de funcţie şi, cel mai probabil, provine de la capătul unei spatule. Celelalte patru obiecte din acelaşi complex (Fig. 5/11–12, 14–15) puteau să fi servit, mai mult ori mai puţin, ca piese individuale sau în conexiune cu primele două, ideea fiind sugerată de asocierea lor în B.86/1985–1987. Asocierea pare să nu fie întâmplătoare, B.86/1985–1987 constituind cel mai bogat complex în astfel de obiecte din aşezarea de la Bratei. Posibil ca aici să fi funcţionat atelierul unui artizan care deservea ocazional nevoile cotidiene ale comunităţii.

VAS

Fragmentul de fund de vas din B.1/1964 (Fig. 7/7) face parte din categoria vaselor borcan, care constituie circa 90% din ceramica aparţinând Aşezării 2 (din secolele XII–XIII) de la Bratei. Conform criteriilor stabilite la analiza ceramicii în volumul menţionat, acesta se încadrează vaselor lucrate la roata cu turaţie înceată (alături de cel puţin 75% dintre vasele borcan), din pastă intermediară cu nisip nu foarte fin (circa 69% din totalul vaselor borcan), ars oxidant incomplet (circa 93% dintre vasele borcan) şi cu urme de ardere secundară (aproximativ 73% dintre vase). Fragmentul de faţă se alătură celor 926 de vase la care s-a păstrat fundul (întreg sau fragmentar), dintre acestea 124 având semne în relief (circa 13%), care au fost încadrate în 26 de tipuri. Exemplarul aflat în discuţie este al 125-lea fund de vas din această categorie şi cel mai mult se aseamănă cu tipul 16 – cerc împărţit în carouri –, din care mai fac parte alte două funduri de vas (B.91/1988–1989 – nr. 136–137)[79]. În pofida faptului că din ambele semne se păstrează doar mici fragmente, nu este exclus ca ele să fi fost lucrate la aceeaşi roată. Nu acelaşi lucru se poate spune şi despre vasul aflat în discuţie (B.1/1964), ale cărui carouri sunt dispuse uşor diferit în interiorul cercului, putând fi considerat chiar ca un nou tip – al 27-lea – înrudit cu tipul 16, dar totuşi distinct faţă de acesta.

Asupra semnificaţiei acestor semne de pe fundul vaselor, nu este cazul să reiau discuţia; din multitudinea de interpretări, amintesc doar pe cea care cred că se potriveşte cel mai bine situaţiei de la Bratei. În aşezare au existat mai multe persoane/familii care modelau vasele, arderea făcându-se însă într-un cuptor comun de către un meşter specializat. Semnele de pe baza vaselor ajutau la recunoaşterea şi recuperarea vaselor din cuptor după coacere, ţinând seama că la fiecare şarjă rezulta şi un anume procent de rebuturi. În acest mod, simplu şi practic, persoanele care au modelat vasele îşi asumau, în funcţie de semnele de pe fundul acestora, atât pierderile,

[77] Vezi, de pildă, la Baia (Neamţu *et alii* 1980, p. 53–58; Neamţu *et alii* 1984, p. 65–75).

[78] Borisov 1989, p. 88–90, care distinge patru tipuri de cuie în aşezarea de la Djadovo. Vezi şi Oţa *et alii* 2011, p. 90, 94–95, 104–106, care distinge trei tipuri, cu mai multe variante, în cetatea de la Caraşova.

[79] Ioniţă 2009, p. 26–28, Pl. 269/16.

cât şi calitatea produsului. La Bratei a fost descoperit un singur cuptor de ars ceramică, cu o bună parte a vaselor în interior, din acest punct de vedere constituind una dintre acele rare şi norocoase excepţii arheologice. La momentul în care cuptorul a fost abandonat, ca urmare a prăbuşirii parţiale a grătarului, în el se aflau vase cu patru tipuri distincte de semne pe fund, dar şi fără, putând presupune, dacă acceptăm raţionamentul mai sus enunţat, că acestea fuseseră confecţionate de cinci persoane diferite. Vasele rămase în cuptorul deteriorat erau uşor deformate, ciobite, fisurate sau sparte, cu siguranţă însă că, dacă au existat şi exemplare neafectate de prăbuşire, acestea au fost recuperate.[80]

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

Deşi obiectele prezentate nu diferă cu nimic de cele întâlnite în alte situri contemporane, ele contribuie în principal la mai buna înţelegere a specificului aşezării de la Bratei. Sunt piese comune, care, descoperite individual, exprimă, în cel mai bun caz, un interval cronologic, mai întins sau mai restrâns. Asocierea şi numărul lor în cadrul complexelor, corelate, desigur, cu întreaga cantitate de materiale de la Bratei, indică însă o anume apartenenţă a aşezării, după cum am mai afirmat şi cu alte ocazii.

Reamintim pe scurt că situl de la Bratei face parte din seria de aşezări în care locuiau acele grupuri umane însărcinate cu paza graniţelor în partea de sud-est a Regatului maghiar. Sunt trupe în principal de călăreţi, care îşi asigurau subzistenţa utilizând resursele locului – atât cultivarea cerealelor, cât şi creşterea vitelor, producând în cadrul aşezării aproape tot ceea ce aveau nevoie, în primul rând vasele ceramice atât de necesare traiului zilnic. Toate aceste atribute sunt dovedite arheologic: prin numărul mare de pinteni descoperiţi[81], de existenţa unui depozit de unelte (care includea, printre altele, un brăzdar şi un cuţit de plug), prin procentul considerabil de oase de bovine[82] şi de prezenţa cuptorului de ars ceramică[83]. Alte îndeletniciri meşteşugăreşti, mai mult sau mai puţin ocazionate de nevoile cotidiene, sunt doar sugerate de descoperirea unor unelte şi ustensile (cleşti, daltă, străpungător, fusaiole etc.)[84]. Conform tradiţiei istorice, toponimiei, dar şi unor surse scrise, care îi indică pe secui ca paznici ai graniţelor, foarte probabil că ne aflăm în faţa urmelor acelor colectivităţi umane din care treptat se va cristaliza comunitatea secuiască. Toate aceste aşezări se pare că au o durată de circa trei-patru generaţii, începând din jurul mijlocului secolului al XII-lea şi până în prima parte a veacului al XIII-lea.

În ciuda relativ numeroaselor artefacte găsite în aşezarea de la Bratei, condiţiile de descoperire nu îngăduie supoziţia unui abandon forţat sau în mare grabă, cum se încearcă uneori să se susţină[85]. Pe de o parte, în timpul săpăturilor nu s-au înregistrat urme de distrugere, incendiu sau violenţe care să ducă la părăsirea aşezării, pe de altă parte, cele mai multe dintre obiectele descoperite nu mai erau în stare perfectă de utilizare[86]. Aproximativ un sfert din acestea[87] au fost găsite în gropi, alături de alte resturi menajere, fiind clar aruncate în timpul funcţionării aşezării. Reamintim că pintenii (indiferent că se aflau în gropi, locuinţe sau anexe ale acestora) sunt fie fragmentari, fie puternic deformaţi, iar, dintre cei întregi, nu există doi identici care să formeaze pereche, indiciu că unul dintre ei s-a pierdut ori a fost distrus din vechime. Cât valorau cele câteva kilograme de fier în contextul epocii, ca să merite efortul recuperării lor, nu putem preciza. De asemenea, nu excludem posibilitatea ca unele dintre puţinele obiecte în stare de funcţionare (seceră, cleşte, daltă, catarame, cuţite, fusaiole, gresii, străpungător de os, la care se adaugă cele două monede) să fi fost pur şi simplu pierdute sau uitate în procesul mutării aşezării, aşa cum se întâmplă frecvent cu ocazia chiar şi a celor mai organizate mutări.

Pentru a încheia într-o notă optimistă putem spune că, ceea ce a fost „uitat" de două ori – odată cândva pe malul Târnavei Mari şi a doua oară în depozitele Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" – a fost regăsit şi contribuie la înţelegerea vieţuirii medievale în general şi în particular la înlăturarea unor confuzii privind rolul şi durata aşezării de la Bratei.

---

[80] Ioniţă 2015, p. 383–388.

[81] Surprinzătoare este, însă, lipsa aproape totală a scăriţelor de şa şi a zăbalelor – piese de bază ale harnaşamentului cailor, legate indisolubil de activitatea trupelor ecvestre. Aceeaşi absenţă se înregistrează şi în celelalte situri (în care s-au descoperit pinteni) citate pe parcurs ca analogii pentru aşezarea de la Bratei.

[82] Analiza arheozoologică a relevat următoarea situaţie a principalelor patru specii în aşezarea de la Bratei: bovine 54%, ovicaprine 19,1%, porcine 18%, cabaline 6,2% (Ioniţă 2009, p. 43).

[83] Ioniţă 2009, p. 16–17, Pl. 28.

[84] Posibil ca, în B.86/1985–1987 şi B.91/1988–1989 – unde se înregistrează concentrarea cea mai mare de unelte, ustensile şi obiecte de metal, să fi funcţionat mici ateliere care serveau nevoilor cotidiene.

[85] Gáll 2015, p. 79–80, unde sunt enumerate toate piesele de la Bratei, indiferent de contextul descoperirii, starea fragmentară, funcţională sau de valoarea lor, ceea ce ar indica, în opinia autorului, o abandonare „rapidă în mare grabă" a aşezării, ignorând că asemenea obiecte au fost găsite în aceleaşi condiţii în numeroase alte aşezări, cantitatea acestora diferind în funcţie de durata locuirii, dar şi de suprafaţa cercetată.

[86] Singurele piese cu o anume valoare şi în stare funcţională au fost găsite într-un complex închis (Gr.unelte/1964) conţinând: un brăzdar de plug, un cuţit de plug, un târnăcop, o bardă, o bucşă de fier, un lanţ cu două închizători (Ioniţă 2009, p. 17–18, 80–81, Pl. 62), care trebuie interpretat în contextul existenţei unui orizont de depozite de unelte (uneori şi cu arme), înregistrat la nord de Dunăre, dar şi în bazinul carpatic, începând cu veacul al IX-lea (Canache, Curta 1994, p. 179–221).

[87] Dintre piesele găsite în gropi, cu caracter mai mult sau mai puţin menajer, şi nu în locuinţe sau anexe ale acestora, menţionăm: un *umbo* de scut, un vârf de săgeată, un fragment de zăbală, doi pinteni, un cuţit, două gresii, o fusaiolă, doi cercei, o broască de uşă, o verigă de fier, un fragment de brăţară de sticlă, mai multe obiecte a căror funcţionalitate nu a putut fi precizată.

CATALOGUL PIESELOR

1. Pinten de fier, cu spin conic pe plăcuţă rectangulară; urechiuşe de prindere rectangulare cu colţurile rotunjite; din B.1/1964 (Fig. 2/1).

2. Pinten de fier, cu spin piramidal pe plăcuţă rectangulară; fragmentar şi uşor deformat; braţele parţial rupte din vechime; din B.1/1964 (Fig. 2/2).

3. Pinten de fier, cu spin conic alungit fixat pe o plăcuţă rectangulară; urechiuşe de prindere rectangulare cu colţurile rotunjite; din B.35/1965 (Fig. 2/3).

4. Pinten de fier, cu spin piramidal pe plăcuţă rectangulară; urechiuşe de prindere rectangulare cu colţurile rotunjite; din B.68/1980 (Fig. 2/4).

5. Pinten de fier, cu spin conic pe plăcuţă rectangulară; fragmentar şi uşor deformat; o urechiuşă de prindere rectangulară cu colţurile rotunjite, cealaltă ruptă din vechime; din B.91/1988–1989 (Fig. 3/1).

6. Pinten de fier, cu spin conic alungit fixat pe o plăcuţă aproximativ rectangulară; urechiuşe de prindere rectangulare cu colţurile rotunjite; din B.91/1988–1989 (Fig. 3/2).

7. Pinten de fier, cu spin piramidal la bază şi conic spre vârf; fragmentar şi deformat; braţele parţial rupte din vechime; din B.91/1988–1989 (Fig. 3/3).

8. Pinten de fier, cu spin piramidal; fragmentar şi deformat; un braţ rupt din vechime; urechiuşa de prindere rectangulară cu colţurile rotunjite; din B.70/1981[88] (Fig. 3/4).

9. Pinten de fier, cu spin piramidal; fragmentar; un braţ rupt din vechime; urechiuşa de prindere rectangulară cu colţurile rotunjite; din B.69/1980 (Fig. 3/5).

10. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; lama lungă şi îngustă uşor curbată accidental la vârf spre tăiş, la baza lamei, în apropierea pedunculului, având o gaură de nit; din B.34/1965 (Fig. 4/1).

11. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; lama cu vârful rupt; din B.68/1980 (Fig. 4/2).

12. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; pedunculul şi o parte a lamei uşor curbate spre tăiş faţă de axul lamei; din B.43/1978 (Fig. 4/3).

13. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; lama cu vârful rupt; din B.91/1988–1989 (Fig. 4/4).

14. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; lama cu vârful rupt; din B.43/1978 (Fig. 4/5).

15. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; din B.91/1988–1989 (Fig. 4/6).

16. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare; lama cu vârful rupt; din B.86/1985–1987 (Fig. 4/7).

17. Cuţit de fier, cu peduncul de înmănuşare parţial rupt; lama cu vârful rupt; din B.91/1988–1989 (Fig. 4/8).

18. Cuţit de fier, fragmentar; vârful lamei şi pedunculul rupte; din B.1/1964 (Fig. 4/9).

19. Cuţit de fier, fragmentar; vârful lamei şi pedunculul rupte; din B.46/1978 (Fig. 4/10).

20. Cuţit de fier, fragmentar; se păstrează doar pedunculul de înmănuşare; din B.43/1978 (Fig. 4/11).

21. Cui de fier, rectangular în secţiune; din B.46/1978 (Fig. 5/1).

22. Cui de fier, rectangular în secţiune; capătul lăţit; din B.1/1964 (Fig. 5/2).

23. Cui de fier, rectangular în secţiune; din B.1/1964 (Fig. 5/3).

24. Cui de fier, rectangular în secţiune; vârful îndoit; din B.91/1988–1989 (Fig. 5/4).

25. Cui de fier, rectangular în secţiune; vârful îndoit; din B.1/1964 (Fig. 5/5).

26. Cui de fier, rectangular în secţiune; capătul uşor lăţit; din B.1/1964 (Fig. 5/6).

27. Cui de fier, rectangular în secţiune; vârful îndoit; din B.43/1978 (Fig. 5/7).

28. Cui de fier, rectangular în secţiune; din B.43/1978 (Fig. 5/8).

29. Cui de fier, rectangular în secţiune; capătul uşor lăţit; din B.1/1964 (Fig. 5/9).

30. Obiect de fier, a cărui funcţionalitate nu a putut fi precizată; fragmentar şi corodat; din B.46/1978 (Fig. 5/10).

31. Obiect de fier, confecţionat dintr-o bară alungită uşor ondulată şi lăţită neregulat la capete, aproximativ rectangulară în secţiune, a cărui funcţionalitate nu a putut fi precizată; din B.86/1985–1987 (Fig. 5/11).

32. Obiect de fier, confecţionat dintr-o bară alungită, aproximativ rectangulară în secţiune, a cărui funcţionalitate nu a putut fi precizată; din B.86/1985–1987 (Fig. 5/12).

33. Obiect de fier, oarecum asemănător unei pensete, alcătuit din două tije, rectangulare în secţiune, îndoite la 90^0 spre capetele care se unesc printr-o lăţire; din B.86/1985–1987 (Fig. 5/13).

34. Obiect de fier, confecţionat dintr-o bară alungită, aproximativ rectangulară în secţiune, uşor îndoită la un capăt, a cărui funcţionalitate nu a putut fi precizată; din B.86/1985–1987 (Fig. 5/14).

35. Obiect de fier, confecţionat dintr-o bară rectangulară în secţiune, arcuită şi uşor îndoită la un capăt, a cărui funcţionalitate nu a putut fi precizată; fragmentar; din B.86/1985–1987 (Fig. 5/15).

36. Obiect de fier foliform, constituind, probabil, capătul unei spatule; fragmentar; din B.86/1985–1987 (Fig. 5/16).

37. Obiect de fier, confecţionat dintr-o bară rectangulară în secţiune, îndoită la un capăt sub forma unui semn de întrebare; din B.43/1978 (Fig. 6/1).

38. Obiect de feronerie, confecţionat dintr-o bară rectangulară în secţiune, lăţită uşor, foarte puţin îndoit la un capăt, având puţin mai jos o bucată de metal ca o gheară, celălalt capăt este mai subţire şi prezintă o adâncitură rectangulară; fragmentar; din B.1/1964 (Fig. 6/2).

39. Obiect de feronerie, confecţionat dintr-o bară rectangulară în secţiune, ascuţită la un capăt, modelată sub forma literei „C" la celălalt capăt; din B.1/1964 (Fig. 6/3).

[88] A mai fost publicat în volumul menţionat după o schiţă de şantier (Ioniţă 2009, p. 138; Pl. 186/155).

40. Obiect de feronerie, confecţionat dintr-o bandă alungită uşor curbată, cu un capăt ascuţit şi îndoit ca un inel, în apropierea căruia se află fixată în poziţie perpendiculară o verigă în formă de „U"; celălalt capăt aproximativ rectangular este prevăzut cu un orificiu prin care trece o piesă metalică (scoabă) aproximativ în forma literei „Ω"; din B.91/1988–1989[89] (Fig. 6/4).

41. Broască de fier, dreptunghiulară, cu margini plate ştirbite, late de aproximativ 1 cm; partea centrală, care adăposteşte mecanismul, se înalţă cu laturile uşor oblic circa 1,5 cm; pe mijloc deasupra uneia dintre laturile lungi se află gaura pentru cheie, iar în partea de sus, spre colţul din stânga, există un alt orificiu de formă rectangulară; din Gr.123/1978[90] (Fig. 6/5).

42. Cataramă de fier, rectangulară cu spin; din S.46 (Fig. 7/1).

43. Cataramă de fier, în forma literei „D", spinul lipseşte; din B.5b/1973 (Fig. 7/2).

44. Vârf de săgeată de fier, cu tub de fixare, partea activă ruptă aproape total; din B.93/1991 (Fig. 7/3).

45. Amnar de fier, de formă elipsoidală, confecţionat din două bare rectangulare în secţiune, uşor arcuite, având capetele rotunjite sudate prin ciocănire, suprafaţa înscrisă între cele două bare fiind tot de formă ovală; din B.91/1988–1989 (Fig. 7/4).

46. Foarfecă de fier, alcătuită din două lame înguste şi ascuţite prinse cu un nit la mijloc; mânerul alcătuit prin îndoirea circulară a lamelor prezintă o mică protuberanţă la capetele care se unesc cu lama; din B.1/1964 (Fig. 7/5).

47. Potcoavă de fier, fragmentară; confecţionată dintr-o lamă care se îngustează spre capăt; din B.92/1989 (Fig. 7/6).

48. Vas borcan; fund; fragmentar; roata înceată; pastă intermediară cu nisip nu foarte fin; ars oxidant incomplet; roşu cafeniu; urme de ardere secundară; semn în relief păstrat parţial: într-un cerc, linii care se întretaie formând un carou central; din B.1/1964 (Fig. 7/7).

BIBLIOGRAFIE

Bârzu 1973 – L. Bârzu, *Continuitatea populaţiei autohtone în Transilvania în sec. IV–V. Cimitirul nr. 1 de la Bratei*, Bucureşti, 1973.

Bârzu 1994–1995 – L. Bârzu, *La station No 1 de Bratei, dép. de Sibiu (IVe–VIIe siècles) avec une expertise de Maria Bulai-Ştirbu*, Dacia NS 38–39, 1994–1995, p. 239–295.

Bârzu 2010 – L. Bârzu, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei*, Mit Beiträgen von E. Zaharia und R. Harhoiu, Archaeologia Romanica 4, Cluj-Napoca, 2010.

Blăjan *et alii* 1976 – M. Blăjan, Ş. Bozian, C. Şiclovan, *Descoperiri arheologice la Şeitin (jud. Arad)*, Apulum 14, 1976, p. 423–432.

Borisov 1989 – B. D. Borisov, *Djadovo. Bulgarian, Dutch, Japanese Expedition, Vol. I, Medieval Settlement and Necropolis (11th–12th Century)*, Tokio, 1989.

Canache, Curta 1994 – A. Canache, F. Curta, *Depozite de unelte şi arme medievale timpurii de pe teritoriul României*, Mousaios 4, 1994, 1, p. 179–221.

Čangova 1972 – J. Čangova, *Srednovekovnoto selište nad trakiiskija grad Sevtopolis XI–XIV vek*, Sofia, 1972.

Čaplovič 1999 – D. Čaplovič, *Život v dedinskom prostredi stredovekého Uhorska*, ArchHist 24, 1999, p. 41–58.

Corneanu *et alii* 2014 – S. Corneanu, Gh. V. Natea, A. Luca, *Prick spurs and a bronze bracelet from the medieval settlement of Miercurea Sibiului IV. Premises for a chronological framing* , ActaMB 9, 2014, 1, p. 73–94.

Das Reich der Salier – *Das Reich der Salier (1024–1125), Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz*; Ausstellung im Historischen Museum der Pfalz, vom 23. März bis 21 Juni 1992 / veranstaltet vom Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, in Verbindung mit dem Bischöflichen Dom- und Diözesanmuseum Mainz, Sigmaringen, 1992.

Diaconu, Baraschi 1977 – P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare. Aşezarea medievală (secolele XIII–XV)*, vol. II, Bucureşti, 1977.

Fetzer 1897 – J. F. Fetzer, *Szilágysági régiségekről*, ArchÉrt 17, 1897, p. 435–436.

Gaitzsch 2005 – W. Gaitzsch, *Eisenfunde aus Pergamon, Geräte, Werkzeuge und Waffen*, Mit einem Beitrag von Guntram Gassmann und Andreas Hauptmann, Pergamenische Forschungen 14, Berlin, 2005.

Gaiu 2008 – C. Gaiu, *Vestigii medievale timpurii din Bistriţa*, în: G. Rădulescu, C. Gaiu (eds.), *Vasaria Medievalia*, Bistriţa – Cluj-Napoca, 2008, p. 166–176.

Gáll 2015 – E. Gáll, *Habitatul est-transilvănean în secolele XII–XIII. Evoluţiile microzonei Sighişoara şi a sitului Dealul Viilor într-un peisaj de graniţă*, Marisia 34–35, 2014–2015, p. 73–106.

Ghenescu 2018 – O. Ghenescu, *O probă C14 de la Pricaz – În Luncă (jud. Hunedoara) şi legăturile cu inventarul metalic din aşezarea de epocă arpadiană târzie*, comunicare orală la Conferinţa naţională *Inter tempora. Cronologia perioadei medievale timpurii (secolele VII–XIII). Probleme, abordări şi rezultate*, Arad, 26–29 septembrie 2018.

Glodariu, Moga 1989 – I. Glodariu, V. Moga, *Cetatea dacică de la Căpîlna*, Bucureşti, 1989.

Haheu, Gukin 1997 – V. Haheu, V. Gukin, *Rezultatele investigaţiilor unor complexe tumulare din raionul Floreşti*, în: *Vestigii arheologice din Moldova*, Chişinău, 1997, p. 188–210.

Harhoiu, Baltag 2007 – R. Harhoiu, Gh. Baltag, *Sighişoara „Dealul Viilor" Monografie arheologică, Vol. II. Catalog-Planşe*, Bistriţa – Cluj-Napoca, 2007.

Iambor 2005 – P. Iambor, *Aşezări fortificate din Transilvania (secolele IX–XIII)*, Cluj-Napoca, 2005.

Ioniţă 2005 – A. Ioniţă, *Spaţiul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunărea Inferioară în secolele XI–XIII*, Bucureşti, 2005.

Ioniţă 2009 – A. Ioniţă, *Aşezarea din secolele XII–XIII de la Bratei*, Bibliotheca Brukenthal 32, Sibiu – Alba Iulia, 2009.

Ioniţă 2015 – A. Ioniţă, *Un four de potier du XII siècle découvert à Bratei (Roumanie)*, în: F. Thuillier, É. Louis (eds.), *Tourner autour du pot… Les ateliers de potiers médiévaux du Ve au XIIe siècle dans l'espace européen. Actes du colloque international de Douai (5–8 octobre 2010)*, Publications du CRAHAM / Série antique et médiévale, Caen, 2015, p. 383–388.

Ioniţă *et alii* 2017 – A. Ioniţă, D. Marcu Istrate, S. Dobrotă, *Cetatea Feldioara/Marienburg de la teutoni la vremurile moderne*, Braşov, 2017.

Ioniţă 2018a – A. Ioniţă, *Locuirea din secolele XII–XIII din punctul Necropolă de la Sighişoara Dealul Viilor*, în: Z. K. Pinter, A. Niţoi, C. Urduzia (eds.), *Relaţii Interetnice în Transilvania: Militaria Mediaevalia în Europa centrală şi de sud-est. Lucrări prezentate în conferinţele internaţionale Relaţii Interetnice în Transilvania, Sibiu, 2015–2017*, Sibiu, 2018, p. 53–94.

Ioniţă 2018b – A. Ioniţă, *Înmormântări turanice în spaţiul cuprins între Dunărea de Jos, Carpaţi şi Nistru, în secolele X–XIII*, Bucureşti, 2018, teză de abilitare susţinută în septembrie 2018 la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan".

Kind 2001 – T. Kind, *Ein Reitersporn aus Midlum, Ldkr. Cuxhaven, und seine Beziehung zu den salierzeitlichen Prachtsporen*, Probleme Küstenforsch. süd. Nordseegebiet 27, 2001, p. 301–323.

Kirpičnikov, Medvedev 1985 – A. N. Kirpičnikov, A. F. Medvedev, *Vooruženie*, în: B. A. Kolčin (ed.), *Drevnjaja Rus`. Gorod, zamok, selo*, Arheologija SSSR, Moscova, 1985, p. 298–363.

[89] A mai fost publicat în volumul menţionat după o fotografie (Ioniţă 2009, p. 170, Pl. 251/145).

[90] A mai fost publicată în volumul menţionat după o fotografie (Ioniţă 2009, p. 61; Pl. 17/1).

Krajic 1991 – R. Krajic, *Stavebni železo a uzaviraci mechanismy na vrcholně středověkych lokalitách Táborska*, ArchHist 16, 1991, p. 323–344.

Labuda 1999 – J. Labuda, *Pozoruhodné nálezy z hradu na Sitne pri Banskej Štiavnici*, ArchHist 24, 1999, p. 217–230.

Luca 2016 – A. Luca, *Un mileniu de istorie pe valea Secaşului, sec. III–XIII*, Sibiu, 2016, teză de doctorat susţinută în decembrie 2016 în cadrul Universităţii „Lucian Blaga".

Měchurová 1995 – Z. Měchurová, *Železné předměty ze zaniklé středověké vsi Konuvky na Slavkovsku (Okr. Vyškov) / Eiserne Gegenstände aus der mittelalterlichen Ortswüstung Konuvky nächst Slavkov (Austerlitz), Bez. Vyškov)*, ActaMM (Brno) 80, 1995, 1–2, p. 141–197.

Měchurová 2004 – Z. Měchurová, *Kovové a luxusni nálezy z hradu Landeka u Ostravy (Kat. Koblov) / Metall- und Luxusgegenstände aus der Burg Landek bei Ostrava (Gem. Koblov)*, ActaMM (Brno) 89, 2004, 1–2, p. 219–252.

Měchurová 2006 – Z. Měchurová, *Starobylé středověké ostruhy z Krumlovského lesa / Altherkömmliche mittelalterliche Sporen aus dem Kromauer Wald (Moravsky krumlov, okr. Znojmo)*, ActaMM (Brno) 91, 2006, 1–2, p. 129–138.

Nagy 1898 – G. Nagy, *A Szabolcsmegyei Múzeum középkori sarkantyúi*, ArchÉrt 18, 1898, p. 60–64.

Nagy 1914 – G. Nagy, *A Székely N. Múzeum 1913-iki állapotáról*, ArchÉrt 34, 1914, p. 156–160.

Neamţu *et alii* 1980 – E. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV–XVII. Cercetările arheologice din anii 1967–1976*, Iaşi, 1980.

Neamţu *et alii* 1984 – E. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV–XVII. II. Cercetările arheologice din anii 1977–1980*, Iaşi, 1984.

Nekuda 1986 – V. Nekuda, *Obilni jámy v zaniklych Mstěnicich*, ActaMM (Brno) 71, 1986, 1–2, p. 59–129.

Niţoi 2008 – A. Niţoi, *Pinteni cu spin în colecţia Muzeului Naţional Brukenthal*, ActaMB 3, 2008, 1, p. 207–217.

Novotny 1979 – B. Novotny, *Vyznam podkov, ostruh a udidel z hradiska vysoká zahrada – castrum Strachotin u Dolnich Věstonic na Moravě*, ArchHist 4, 1979, p. 287–294.

Oţa *et alii* 2011 – S. Oţa, L. Oţa, M. Georgescu, E. Popa, *Piese de metal, os, sticlă şi piatră descoperite în cetatea de la Caraşova-Grad (com. Caraşova, jud. Caraş-Severin)*, MCA 7, 2011, p. 83–113.

Paszternák 1997–1998 – I. Paszternák, *Village and Cemetery from the Arpadian Age on the Szentilona-Hill at Szentes (Csongrád C.)*, Antaeus 24, 1997–1998, p. 374–406, 739–750.

Petersen 2006 – U. Petersen, *Die Metallfunde aus Marsleben*, Archäologie in Sachsen-Anhalt, 2006, p. 233–235.

Pinter, Urduzia 2015 – Z. K. Pinter, C. Urduzia, *…Custodes confiniorum, vulgo ewrii… Cercetări arheologice în aşezarea medievală de la Miercurea Băi – Cunţa*, Bucureşti, 2015.

Popa 1988 – R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1988.

Popescu 1925 – D. O. Popescu, *Fouilles de Lechinţa-de-Mureş*, Dacia 2, 1925, p. 304–344.

Popović, Ivanisević 1988 – M. Popović, V. Ivanisević, *Grad Braničevo u srednjem veku*, Starinar NS 39, 1988, p. 125–179.

Rempel 1953 – H. Rempel, *Zu den Reitersporen der Hidlagsburg*, Abhandlungen und Berichte für Naturkunde und Vorgeschichte 8, 5, 1953, p. 230–232.

Ruttkay 1976 – A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II)*, SlovArch 24, 1976, 2, p. 245–395.

Wieczorek *et alii* 2005 – A. Wieczorek, M. Fansa, H. Meiler (eds.), *Saladin und die Kreuzfahrer. Begleitband zur Sonderausstellung „Saladin und die Kreuzfahrer' im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle (Saale), im Landesmuseum für Natur und Mensch Oldenburg und in den Reiss-Engelhorn-Museen Mannheim*, Publikationen der Reiss-Engelhorn-Museen Band 17 / Schriftenreihe des Landesmuseums für Natur und Mensch, Oldenburg, Heft 37, Mainz am Rhein, 2005.

Samson 2015 – A. Samson, *Fântânile medievale din aşezarea de la Şibot (jud. Alba)*, MCA 11, 2015, p. 227–256.

Scorpan 1965 – C. Scorpan, *L'ensemble archéologique féodal de Bîtca Doamnei*, Dacia NS 9, 1965, p. 441–454.

Simina 1995 – N. M. Simina, *Contribuţii la cunoaşterea feudalismului timpuriu pe teritoriul comunei Vinţu de Jos (jud. Alba)*, ActaMN 32, 1995, 1, p. 473–489.

Spinei 1985 – V. Spinei, *Realităţi etnice şi politice în Moldova meridională în secolele X–XIII, Români şi turanici*, Iaşi, 1985.

Stanojev 1989 – N. Stanojev, *Nekropole X-XV veka u Vojvodini / Nekropolen aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Wojwodina*, Novi Sad, 1989.

Szabó 1938 – K. Szabó, *Az alföldi magyar nép müvelödés-történeti emlékei / Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene*, Bibliotheca Humanitatis Historica 3, Budapest, 1938.

Székely 1976–1977 – Z. Székely, *Contribuţii la problema fortificaţiilor şi formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei*, Aluta 8–9, 1976–1977, p. 52–110.

Székely 1990 – Z. Székely, *Kora középkori települések a Székelyföldön (XI–XIV. század)*, Veszprémi Történelmi Tár 1990, 1, p. 3–19.

Urduzia 2014 – C. Urduzia, *The Medieval Spurs discovered at Miercurea Băi – Cunţa (MS I) during the Researches carried out on the Highway Orăştie – Sibiu*, ActaMB 9, 2014, 1, p. 85–94.

Urduzia 2015 – C. Urduzia, *The Medieval Spurs Discovered at Miercurea Băi – Cunţa (MS I) during the Researches Carried out on the Highway Orăştie-Sibiu*, în: I. M. Ţiplic (ed.), *Oameni şi comunităţi în jurul Carpaţilor*, Minerva, IV. Collectanea, 2, Cluj-Napoca, 2015, p. 53–62.

Vogt 1987 – H.-J. Vogt, *Die Wiprechtsburg Groitzsch. Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen*, Berlin, 1987.

Zaharia 1977 – E. Zaharia, *Populaţia românească în Transilvania în secolele VII–VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, Bucureşti, 1977.

Zaharia 1983 – E. Zaharia, *Săpăturile arheologice de la Bratei, jud. Sibiu*, MCA 15 (Braşov, 1981), 1983, p. 449–451.

Zaharia *et alii* 1986 – E. Zaharia, L. Bârzu, C. Ittu, *Săpăturile arheologice de la Bratei, jud. Sibiu*, MCA 16 (Vaslui, 1982), 1986, p. 190–193.

Zaharia 1994–1995 – E. Zaharia, *La station No 2 de Bratei, dép. de Sibiu (VIe–VIIIe siècles)*, Dacia NS 38–39, 1994–1995, p. 297–356.

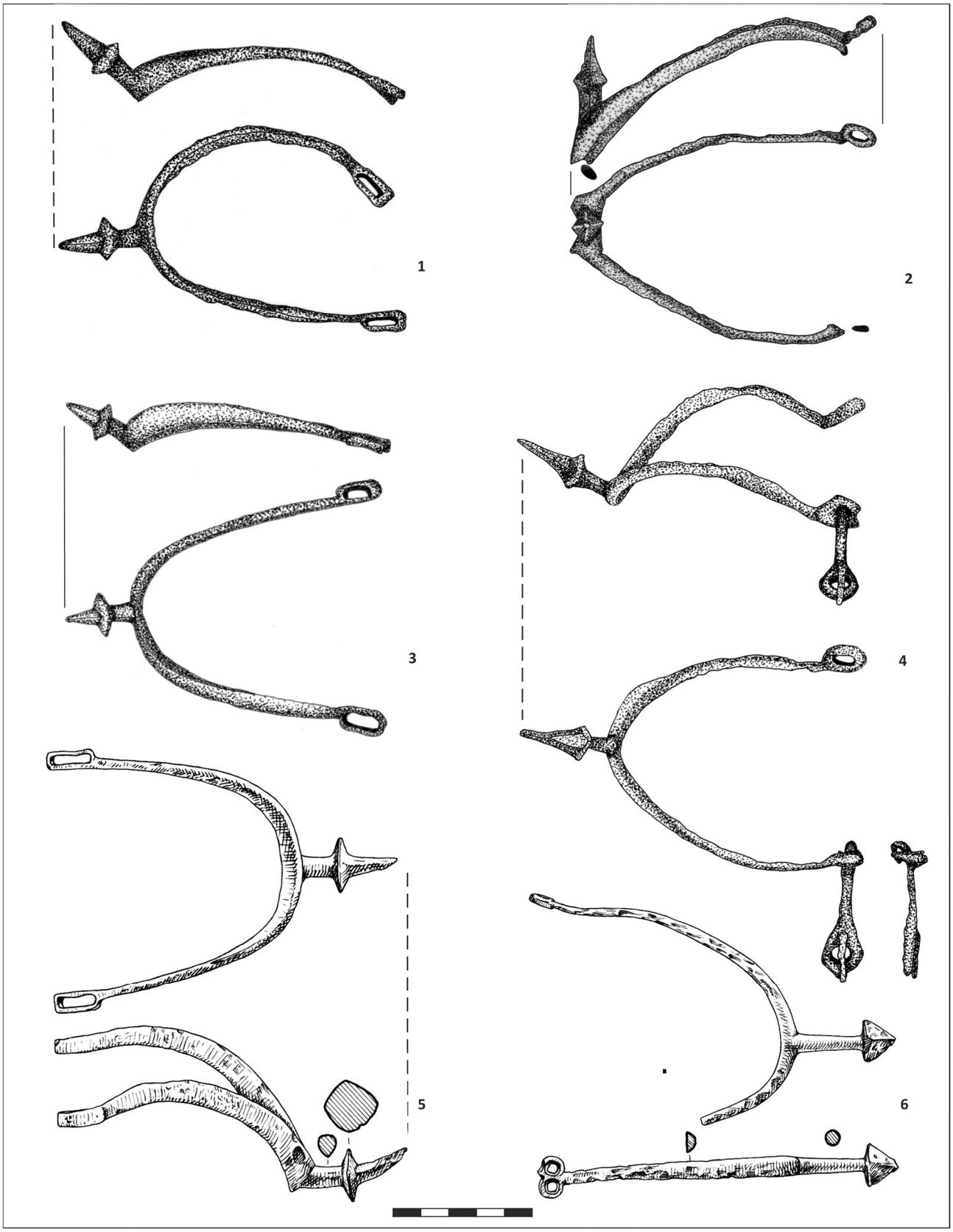

Figura 1. *Pinteni de fier: 1–2 din B.44/1978; 3 din B.70/1981; 4 din Gr.104/1974; 5 din B.73/1982; 6 din B.54/1978 (după Ioniţă 2009, Pl. 130/38–39; Pl. 186/156; Pl. 16/24; Pl. 192/29; Pl. 147/46) / Iron spurs: 1–2 from B.44/1978; 3 from B.70/1981; 4 from Gr.104/1974; 5 from B.73/1982; 6 from B.54/1978 (according to Ioniţă 2009, Pl. 130/38–39; Pl. 186/156; Pl. 16/24; Pl. 192/29; Pl. 147/46).*

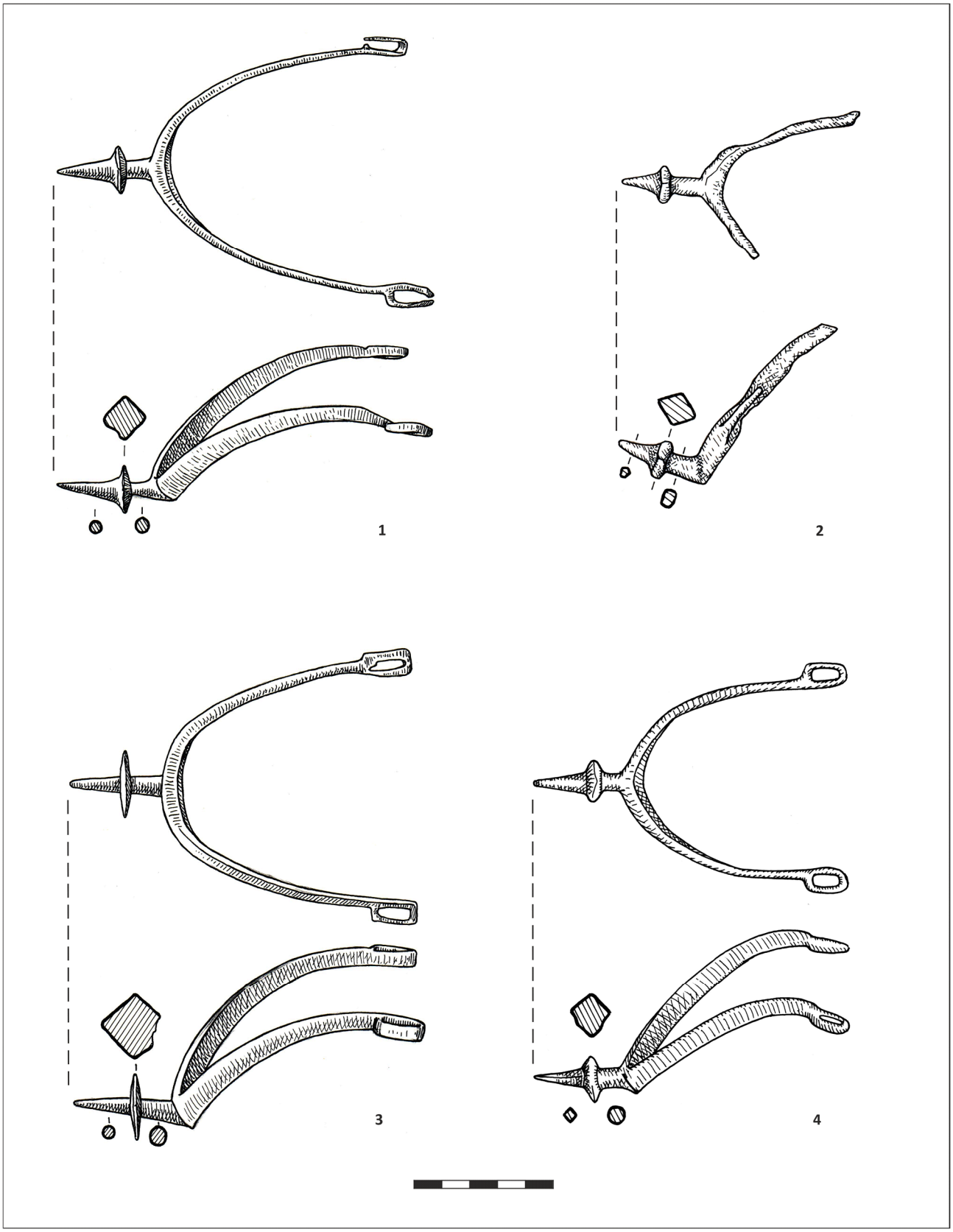

Figura 2. *Pinteni de fier: 1–2 din B.1/1964; 3 din B.35/1965; 4 din B.68/1980 / Iron spurs: 1–2 from B.1/1964; 3 from B.35/1965; 4 from B.68/1980.*

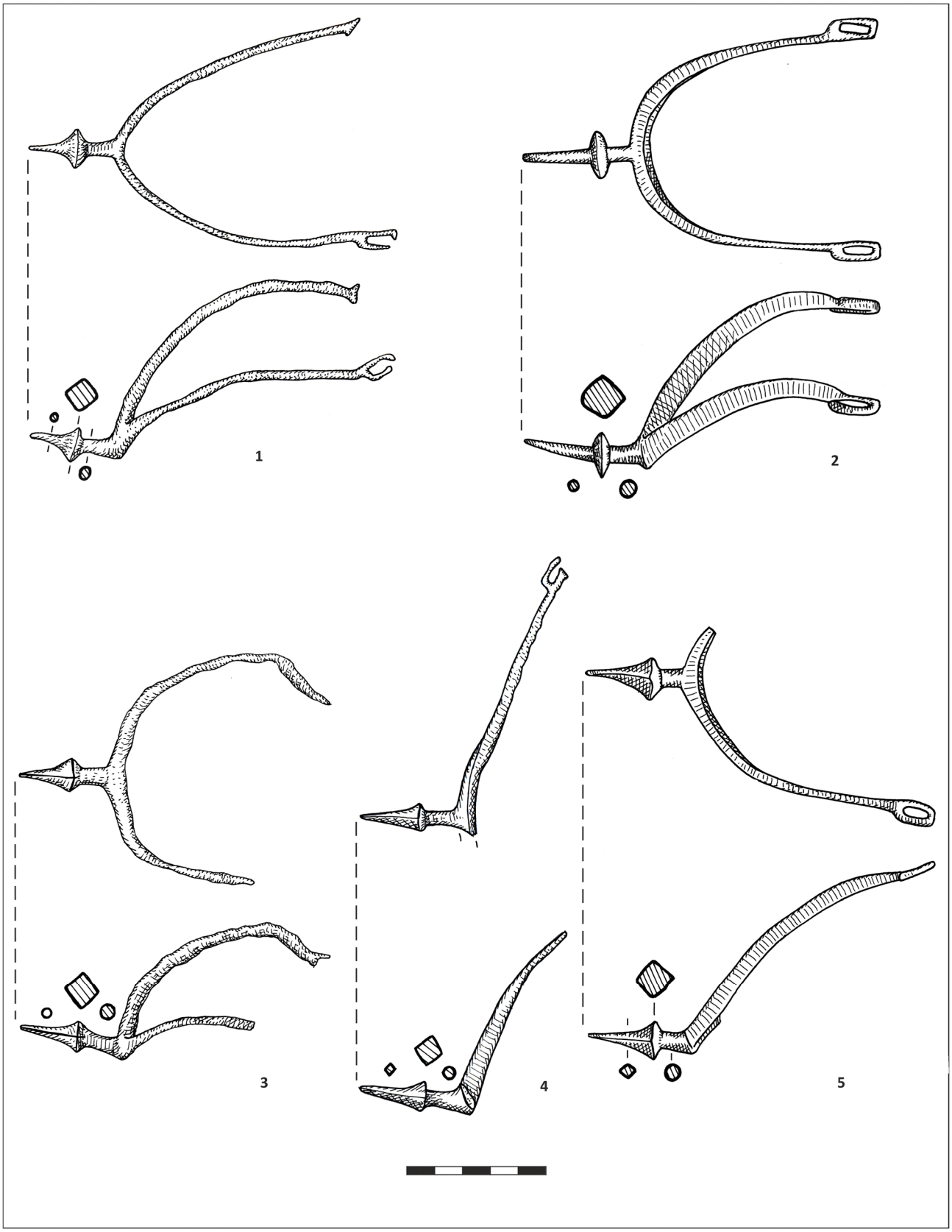

Figura 3. *Pinteni de fier: 1–3 din B.91/1988–1989; 4 din B.70/1981; 5 din B.69/1980 / Iron spurs: 1–3 from B.91/1988–1989; 4 from B.70/1981; 5 from B.69/1980.*

Figura 4. *Cuțite de fier: 1 din B.34/1965; 2 din B.68/1980; 3, 5, 11 din B.43/1978; 4, 6, 8 din B.91/1988–1989; 7 din B.86/1985–1987; 9 din B.1/1964; 10 din B.46/1978 / Iron knives: 1 from B.34/1965; 2 from B.68/1980; 3, 5, 11 from B.43/1978; 4, 6, 8 from B.91/1988–1989; 7 from B.86/1985–1987; 9 from B.1/1964; 10 from B.46/1978.*

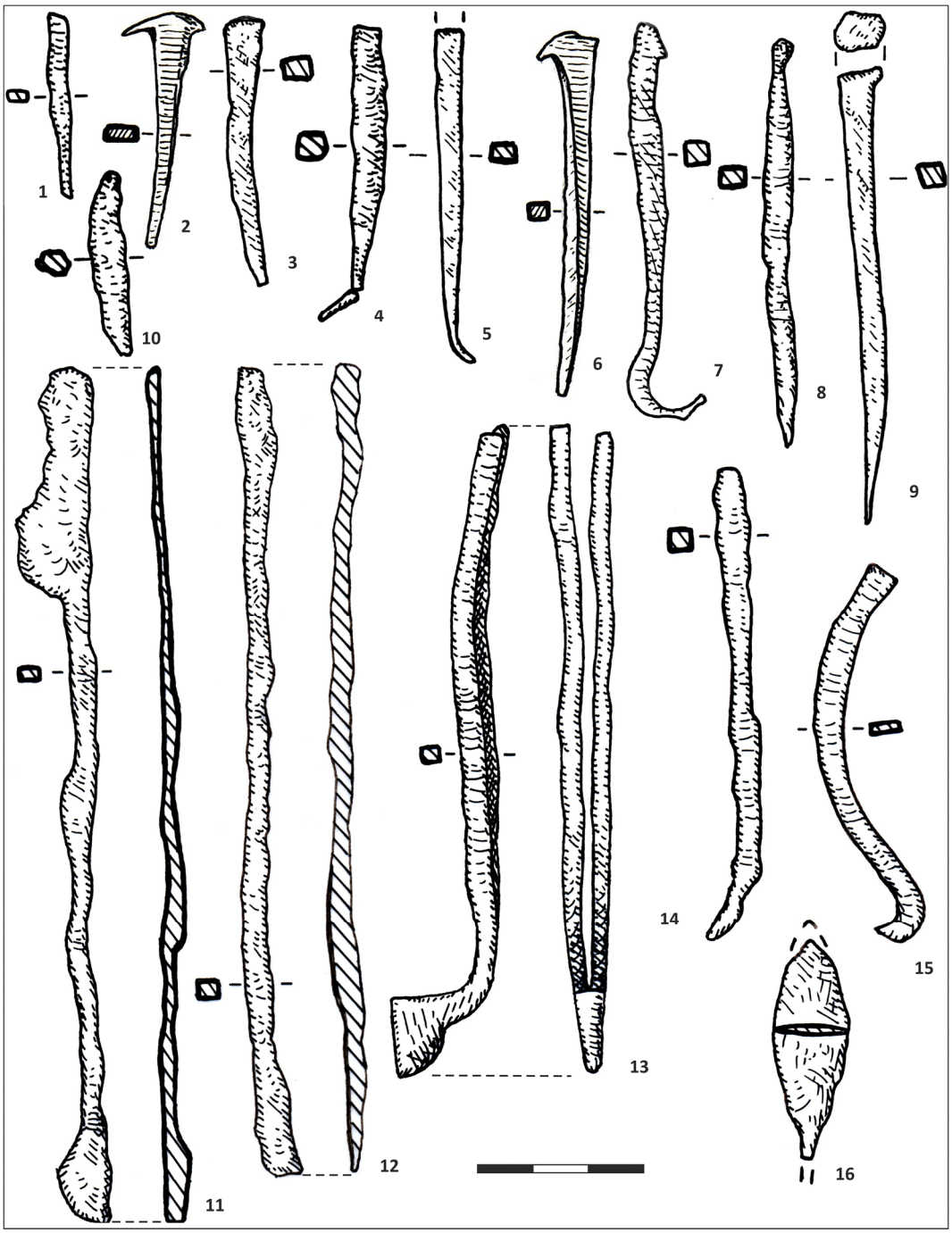

Figura 5. *Cuie de fier: 1 din B.46/1978; 2–3, 5–6, 9 din B.1/1964; 4 din B.91/1988–1989; 7–8 din B.43/1978; Obiecte de fier a căror funcţionalitate nu a putut fi precizată: 10 din B.46/1978; 11–16 din B.86/1985 / Iron nails: 1 from B.46/1978; 2–3, 5–6, 9 from B.1/1964; 4 from B.91/1988–1989; 7–8 from B.43/1978. Iron items whose function could not be determined: 10 from B.46/1978; 11–16 from B.86/1985.*

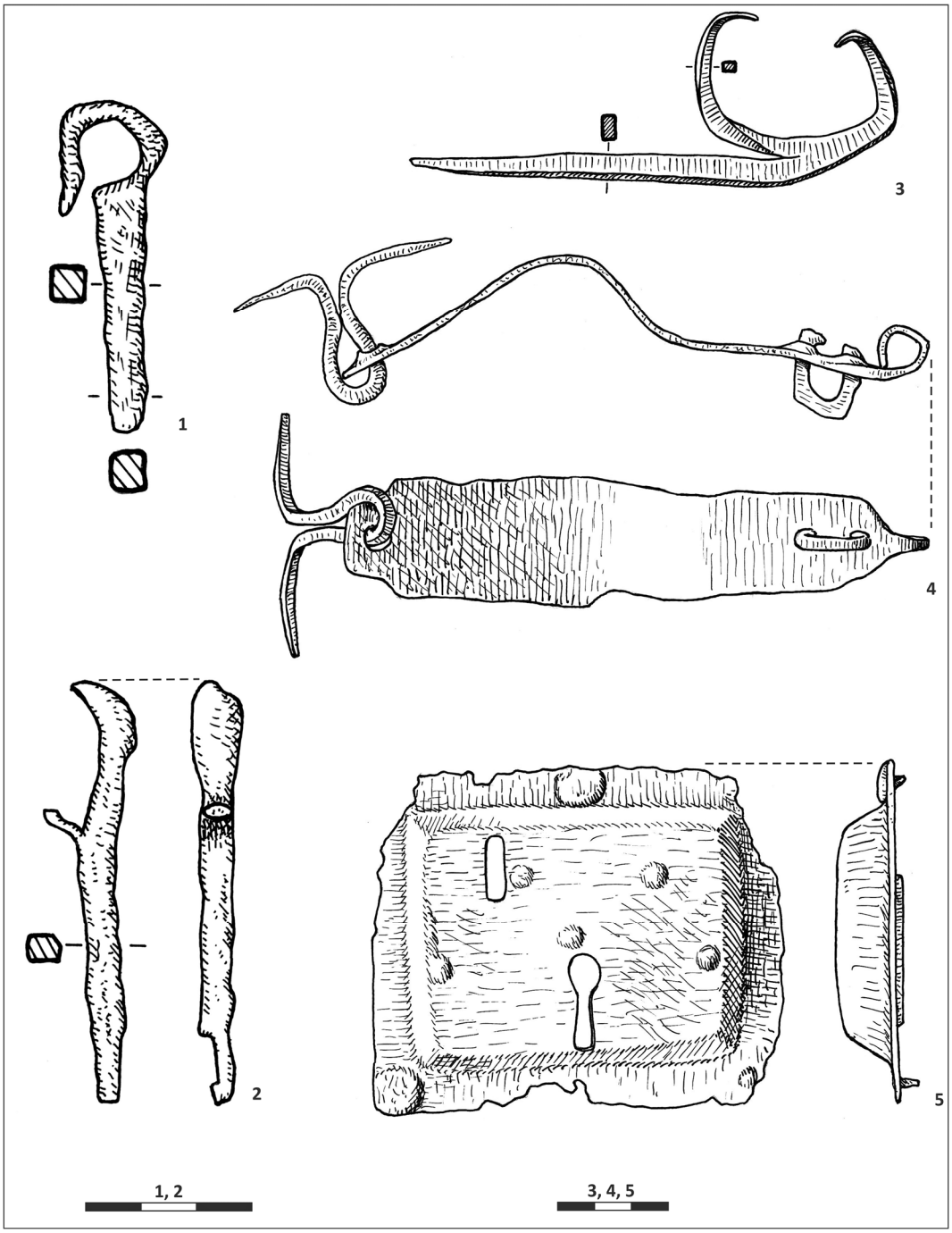

Figura 6. *Obiecte de feronerie: 1 din B.43/1978; 2–3 din B.1/1964; 4 din B.91/1988–1989; 5 din Gr.123/1978 / Different iron parts of door: 1 from B.43/1978; 2–3 from B.1/1964; 4 from B.91/1988–1989; 5 from Gr.123/1978.*

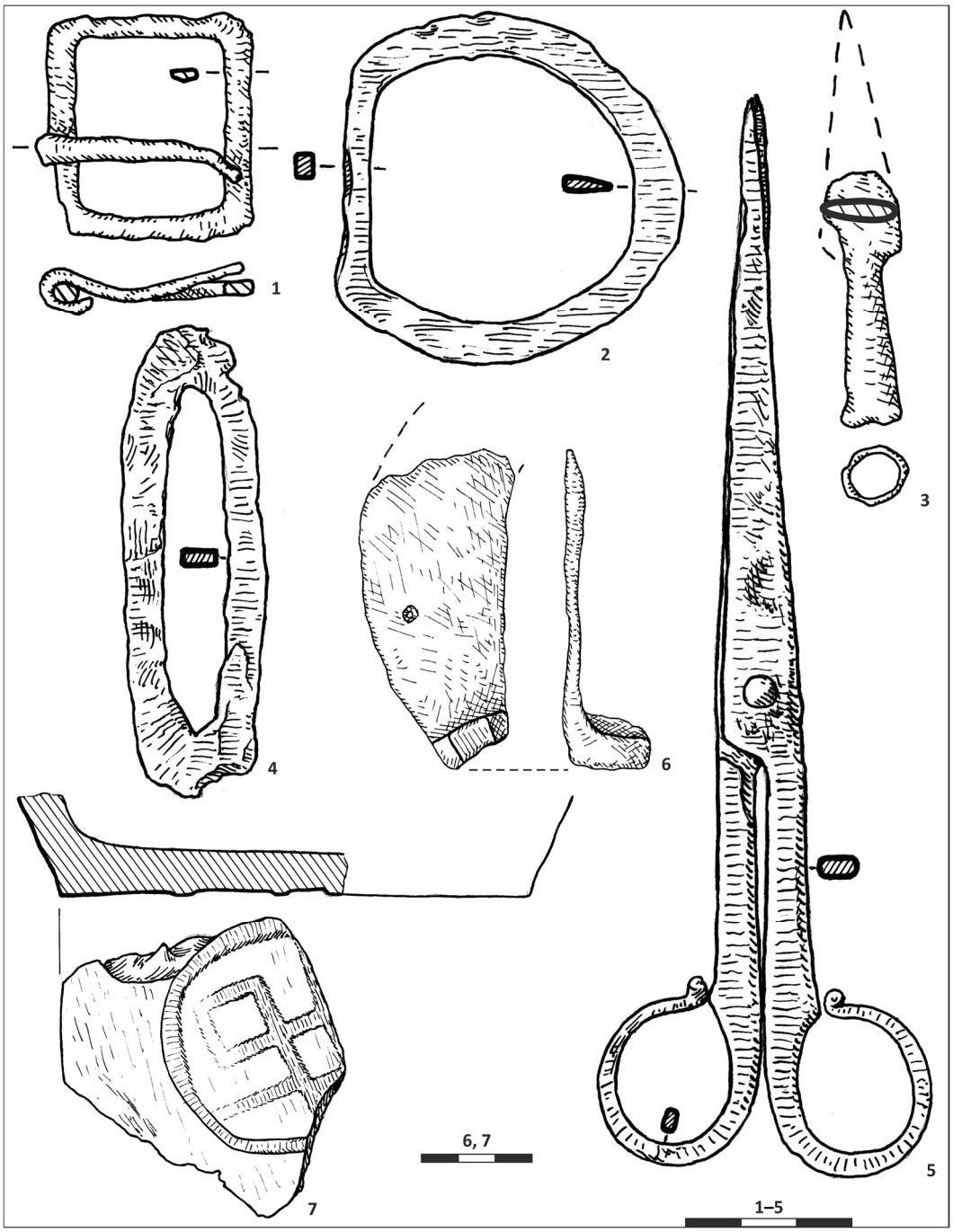

Figura 7. *Catarame de fier: 1 din S.46; 2 din B.5/1973; 3 vârf de săgeată din B.93/1991; 4 amnar de fier din B.91/1988–1989; 5 foarfecă de fier din B.1/1964; 6 potcoavă de fier din B.92/1989; 7 fund de vas din B.1/1964 / Iron buckles: 1 from S.46; 2 from B.5/1973; 3 arrowhead from B.93/1991; 4 iron strike-a-light from B.91/1988-1989; 5 iron scissor from B.1/1964; 6 iron horseshoe from B.92/1989; 7 base of pot from B.1/1964.*

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

AAC – Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
AAS – Archaeological and Anthropological Sciences
ACMI – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMB – Brukenthal. Acta Musei, Sibiu
ActaMM (Brno) – Acta Musei Moraviae, Scientiae Sociales, Brno
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaTS – Acta Terrae Septemcastrensis, Universitatea Lucian Blaga, Sibiu
AHB - The Ancient History Bulletin (digital version only: http://ancienthistorybulletin.org/)
AIGR – Anuarul Institutului Geologic al României, București
AISC – Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj-Napoca
AJPA – American Journal of Physical Anthropology
Alba Regia – Alba Regia. Annales Musei Stephani regis, Székesferhérvár
Aluta – Aluta. Revista Muzeului Național Secuiesc Sfântu Gheorghe
l'Anthropologie (Paris) – l'Anthropologie, Paris
AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timişoara
AnUA-SH – Annales Universitatis Apulensis, Series Historica, Alba Iulia
AnUCDC – Analele Universității Creștine "Dimitrie Cantemir", București
AnUVT – Annales d'Université "Valahia" Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire
Antiquity – Antiquity. A Review of World Archaeology, Durham, UK
AO – Arhivele Olteniei, Craiova
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia
ARA – Annuaire Roumain d'Anthropologie
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
ArheologijaSSSR – Arheologija SSSR. Svod Archeologičeskih Istočnikov, Moscova
ArchHist – Archeologia Historica, Brno
Argesis – Argesis. Muzeul Judeţean Argeş. Piteşti
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iaşi
BA – Biblioteca de Arheologie, Bucureşti
BAI – Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, Iași
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
Be-JA – Bulgarian e-Journal of Archaeology
BHAUT – Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis, Timișoara
BiblEphemNap – Bibliotheca Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
BiblMemAnt – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamţ
BiblMusAp – Bibliotheca Musei Apulensis, Alba Iulia
BiblThrac – Bibliotheca Thracologica, Bucureşti
BMJT – Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman, Alexandria
BSNR - Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti
București.MIM – Materiale de Istorie şi Muzeografie, Bucureşti
CAB – Cercetări arheologice în București
CAJ – Cambridge Archaeological Journal
Carpica – Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, Bacău
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Bucureşti
CCDJ – Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, Călăraşi
CMNH-SA – Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica, Budapest
CN – Cercetări numismatice, București
CsSzMÉ – Csíki Székely Múzeum Évkönyve, Miercurea Ciuc

Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
DolgCluj – Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvar
EJA – European Journal of Archaeology
EphemNap – Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
ERAUL – Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège
EurAnt – Eurasia Antiqua. Deutsche Archäologisches Institut, Berlin
FolArch – Folia Archaeologica, Budapest
IJO – International Journal of Osteoarchaeology
Janat – Journal of Anatomy
JAS – Journal of Archaeological Science
JDAI. AA – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Archäologischer Anzeiger, Berlin
JFS – Journal of Forensic Sciences
JHE – Journal of Human Evolution
JMC – Journal of Material Culture, University College London
KVHAA Konferenser – Kungl. Vitterbets Historie och Antikvitets Akademien Konferenser, Stockholm
LJPS – Leiden Journal of Pottery Studies, Leiden University
Lucr.Inst.Speol./ Trav.Inst.Spéol. – Lucrările Institutului "Emil Racoviță", București / Travaux de l'Institut de Spéologie « Emile Racovita », Bucarest
MAA – Monumenta Avarorum Archaeologica
Marisia – Marisia. Studii şi materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie. Târgu Mureş
MCA – Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MEFR – Mélanges de l'Ecole française de Rome
MEFRM – Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen Âge
MFMÉ-StudArch – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MIA – Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova-Leningrad (St. Petersburg)
Mousaios – Mousaios. Buletinul Ştiinţific al Muzeului Judeţean Buzău
MuzNaţ – Muzeul Naţional, Bucureşti
Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
PA – Patrimonium Apulense, Alba Iulia
PBF – Prähistorische Bronzefunde, Stuttgart
Peuce – Peuce, Studii şi cercetări de istorie şi arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
PhTRS – Philosophical Transactions of the Royal Society
Pontica – Pontica. Studii şi materiale de istorie, arheologie şi muzeografie, Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa
Probleme Küstenforsch. süd. Nordseegebiet – Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet, Oldenburg
Quartär – International Yearbook for Ice Age and Stone Age Research
Quaternaire – Quaternaire. Revue de l'Association Française pour l'Étude du Quaternaire, Paris
Quaternary International – Quaternary International. The Journal of the International Union for Quaternary Research
Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
RAN – Revue archéologique de Narbonnaise, Montpellier
REL – Revue des Études Latines, Paris
RevMuz – Revista Muzeelor, Bucureşti
RMM.MIA – Revista Muzeelor şi Monumentelor, seria Monumente Istorice şi de Artă, Bucureşti
RossArh – Rossijskaya Arheologiya. Institut arheologii Rossijskoj akademii nauk, Moskva
Sargetia – Sargetia, Buletinul Muzeului judeţean Hunedoara, Deva
SCA – Studii și Cercetări de Antropologie, București
SCIA – Studii și Cercetări de Istoria Artei
SCIV(A) – Studii şi Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), Bucureşti
SCN - Studii şi Cercetări de Numismatică, Bucureşti
SP – Studii de Preistorie, Bucureşti
SlovArch – Slovenská Archeológia, Nitra
SovArch – Sovetskaja Arheologija, Moscova
StCl – Studii Clasice, București
SympThrac – Symposia Thracologica
Terra Sebus – Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Anuarul Muzeului Municipal „Ioan Raica", Sebeş
Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Arad
ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Köln